

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФСЬКО–БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослов'я

Освітня програма

«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

ОБРАЗ ЖІНКИ В КНИЗІ СИРАХА

(біблійно-богословське дослідження)

Студента 2-го курсу:

Свистуна Андрія

Науковий керівник:

Хома Марія Михайлівна

ліценціат з біблійних наук,

докторант богослов'я

Рецензент:

Терлецький о.Петро Омелянович

доктор біблійних наук

Львів 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ В ЧАС НАПИСАННЯ КНИГИ СИРАХА	6
1.1 ПОДРУЖЖЯ ТА РОДИНА СТАРОЗАВІТНОГО ІЗРАЇЛЯ	6
1.2 СТАВЛЕННЯ МУДРЕЦЯ ДО ЖІНОК В КНИЗІ СИРАХА.....	13
РОЗДІЛ 2. ТЕМА ЖІНКИ В КНИЗІ СИРАХА	16
2.1. ДОБРА ЖІНКА	17
2.2. ЛИХА ЖІНКА	23
2.3. ВИБІР ЖІНКИ	35
2.4. ЖІНКА МАТІР	46
2.5. ВИХОВАННЯ МОЛОДИХ ЖІНОК.....	49
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ПРО РОЛЬ ЖІНКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ	57
3.1 СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	57
3.2 ПОВЕРНЕННЯ ДО ПЕРВІСНОГО БОЖОГО ЗАДУМУ.....	66
ВИСНОВОК	70
ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ	75
ДОДАТОК 1. ЖІНОЧА СТАТЬ ОБРАЗУ МУДРОСТІ	76
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	78

ВСТУП

Діти й будова міст ім'я увічнюють, але понад те – винайдена мудрість; стада й засіви надають поваги, та понад цим і тим – жінка бездоганна (Сир 40:19).

Проблематика дослідження. Сучасна людина, перебуваючи в інформаційному хаосі, все гостріше відчуває потребу у правильному розумінні ролі жінки у суспільстві. Пошук відповіді на це питання приводить до усвідомлення того, що людська мудрість є обмеженою, а нерідко і помилковою. Тому погляд скеруємо до біблійної літератури мудрості. Книга Сираха – це твір, в якому поетично поєднані практичні рекомендації щодо життя та спостереження мудреця на різноманітні теми. Особливу увагу автор книги Сираха приділяє темі жінки. Книга Сираха написана в період патріархального суспільства, все ж чималу увагу автор акцентує саме на жінці, її поведінці, чеснотах та вадах. Це дає підставу для глибшого дослідження образу жінки в книзі, яка містить в собі багатий пласт для дослідження.

Варто одразу зазначити, що на думку деяких дослідників серед всіх книг Біблії книга Сираха виділяється як найбільш «женоненависницька». Нерідко погляди мудреця на жінок настільки негативні, що деякі вчені (зокрема, Trenchard) стверджують, що текст розкриває автора, женоненависництво якого є патологічним навіть за стандартами того часу, коли домінували чоловіки. Попри те більшість вчених не є такими категоричними й вважають уривки з негативними коментарями автора книги Сираха щодо жінок типовим явищем для стародавнього світу. Тож що насправді говорить автор книги Сираха про жінку і спробуємо з'ясувати у даній магістерській роботі.

Мета праці – проаналізувати книгу Сираха, дослідити місце жінки у суспільстві та її роль у подружньому та релігійному житті конкретного історичного періоду. За основу взято книгу як першоджерело – уривки про

реальне становище жінки в тогочасному суспільстві. Метою даної роботи є також і спроба поглянути на становище жінки сьогодні, адже «питання жінок» актуальне і воно досліджується у світовому науковому середовищі та обговорюється у суспільстві. Заслуговує увагу той факт, що книга Сираха є створена в елліністичний період. З другого боку в цій книзі автор пов'язує Тору з персоніфікованою Мудрістю. Тому виглядає цікавим паралельно дослідити взаємодію між еллінізмом та юдаїзмом.

Завдання. Основні завдання даної магістерської роботи такі:

1. знайти й проаналізувати уривки про жінку у тексті книги Сираха;
2. дослідити тему жінки в конкретний історичний період;
3. переглянути й опрацювати доступні коментарі на книгу Сираха;
4. з'ясувати актуальність теми для сучасності.

Метод. Для дослідження книги Сираха будуть використовуватися історико-критичний та типологічний методи. Для аналізу конкретних частин книги Сираха, для систематизації чисельних коментарів до книги та узагальнення власних висновків використаємо аналітико-синтетичний метод.

Використана література. В роботі за основу дослідження взято напрацювання різних науковців у галузі біблістики, герменевтики, філософії, ранньохристиянської літератури, івриту та східних мов, а також соціальних наукових підходів до Біблії. У праці використано здобутки таких науковців, як – Judith E. McKinlay, Alexander A. Di Lella, Patrick W. Skehan, Trenchard, Warren C., Claudia Camp, Snaith, J.G., Bruce J. Malina, H. McKeating, Gilbert Maurice, Jack T. Sanders, C. Meyers, а також В. Кусьнежа, А.П. Рождественского, Ж.Круасан та ін. Таким чином робота буде опиратися головню на цих фахівців у вибраній сфері, оскільки вони є прихильниками різних методів дослідження, а також нерідко мають протилежні думки по конкретних питаннях.

Межі. Межами магістерської роботи є книга Сираха, а також частково інші тексти літератури мудрості, насамперед книга Приповідок. Робота має часові рамки: II століття до Хр. (особливість книги Сираха – час її написання можна визначити зі значною точністю).

Структура та обсяг праці. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, додатків (1), списку використаних джерел (55). Загальний обсяг роботи викладено на 81 сторінках, основний зміст роботи – на 64 сторінках.

В **першому розділі** буде проведено короткий аналіз історичного часу написання книги Сираха та місце і роль жінки в ньому. Також будуть заторкнуті моменти – що саме відрізняє час написання книги Сираха від періоду ранньої біблійної літератури мудрості з однієї сторони та від новозавітного періоду з іншої.

Забігаючи наперед можна сказати, що загалом автор книги Сираха класифікує жінок відповідно до їхніх соціальних ролей, які вони відіграють стосовно чоловіків. Це ролі матері, дружини та дочки. Тому **другий розділ** буде присвячений дослідженню теми жінки в книзі. Побачимо, що матері – єдині жінки, яких не торкається негативна критика в тексті, хоча автор згадує матерів лише разом як батьків та на другому місці. У книзі Сираха є два типи дружин: добра і зла. Уникаючи деталізації, зараз можна сказати, що характеристика мудреця кожного з типів становить полярну протилежність іншому. Нарешті, на відміну від матерів та дружин, дочки не отримують жодного вдячного коментаря в книзі Сираха. Отже, в цьому розділі на основі різних коментарів дослідимо глибше теми доброї та лихої жінки, вибору жінки, жінки матері та виховання дочок.

Третій розділ присвячений темі ролі та місця жінки в сучасному світі у світлі книги Сираха. Також заторкнута виклики, які зараз стоять перед жінкою, та представлено спробу дати відповідь на ці виклики через призму Святого Письма (зокрема, книги Сираха).

Актуальність. В різний історичний час місце жінки у суспільстві часто було недооцінене. Актуальність вибраної теми міститься в самій її назві, адже роль жінки у сучасному житті є надзвичайно вагома. Сьогодні жінка стоїть перед новими викликами сучасності, які часто штовхають її у крайності, принижують жінку та її покликання, материнства зокрема. Небезпекою є також і емансипація, коли жінка прагне зайняти місце чоловіка, відкидаючи свою жіночість. Книга Сираха допоможе глибше розкрити розуміння потенціалу жінок та провести лінії аналогій з сучасністю.

Вважаю, що дослідження теми жінки в книзі Сираха не вичерпане і тема до кінця не вивчена. Водночас я усвідомлюю, що приступаю до вивчення не просто *старої* книги, а до слова Божого. Відсутність достатньої кількості літератури українською мовою буде вимагати опрацювання іноземних джерел. Маю надію, що по завершенню роботи мої знання якісно збагатяться, а світогляд розшириться.

Отже, перед початком роботи маю великий інтерес та зацікавлення до праці, яка мене чекає. Сподіваюсь, що робота допоможе багатьом жінкам краще зрозуміти свою роль і покликання, а чоловікам дасть нагоду поглянути на жінку поглядом Господа.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ В ЧАС НАПИСАННЯ КНИГИ СИРАХА

Розглянемо історичний час II-I століття до Хр. та місце і роль жінки в ньому. Цей час з однієї сторони є значно модернішим від часу написання більшості книг біблійної літератури мудрості, водночас він ще доволі сильно відрізняється від новозавітного періоду. Підрозділ 1.1 висвітлює тему подружжя та родини в Ізраїлі загалом, а в наступному підрозділі 1.2 перейдемо безпосередньо до книги Сираха та основних моментів, які виникають при дослідженні теми жінки в ній.

1.1 ПОДРУЖЖЯ ТА РОДИНА СТАРОЗАВІТНОГО ІЗРАЇЛЯ

Перш за все варто зазначити, що в єврейській культурі та суспільному житті мова йшла радше про «збудування дому», а не про звичне для нас «створення сім'ї». Єврейське суспільство завжди було патріархальне і родина була його фундаментом. Класична єврейська родина складалася з трьох чи більше поколінь, сюди входили голова родини, його законні дружини та наложниці, одружені сини з їхніми сім'ями, діти та навіть раби. Яскравий приклад такої родини є велика родина Якова. В той час, коли вони вирушили до Єгипту, їх налічувалося приблизно 70 осіб (Бут 46:8-26). Інколи до такої великої єврейської родини входили також і інші верстви населення – вдови, сироти, чужинці (ці люди, як правило не мали соціального захисту). Щось подібне бачимо на прикладі Авраама та його слуги Єлезара, який був повноправним членом родини (Бут 15:2-3). Стародавні євреї могли мати двох і більше жінок (для прикладу Яків мав законних жінок Рахиль та Лію та двох наложниць Білгу і Зілпу, цар Соломон мав гарем з 700 дружин та 300 наложниць). Хоча таку розкіш, як багатоженство могли дозволити собі лише багаті (адже наречений мав сплатити чималий викуп родині нареченої).

Однак невдовзі, особливо після вавилонського полону загальноприйнятою нормою стає подружжя – союз чоловіка з однією жінкою. Це бачимо як і в ранішній літературі мудрості, яка переважно писалася після вавилонського полону, так і в книзі Сираха, яка є близькою до часів Христа.

Як зазначає автор книги «Світ Біблії Подорож батьківщиною Ісуса Христа» Володимир Кусьнеж, в цілому становище жінки в єврейському народі у всі часи було тою чи іншою мірою підпорядковане чоловікові. Якщо порівняти із сучасним часом (не беремо до уваги ісламські країни), то його можна впевнено назвати підневільним. Всі генеалогічні лінії в Старому Завіті базуються на батьківській лінії, жінки там згадані лише як виняток. 10 заповідь Декалогу згадує жінку на рівні з іншими предметами, якими володіє чоловік, разом із рабом, невільницею, волем і ослом (Вих 20:17). Зрештою часто жінка і зверталася до свого чоловіка як «мій пане»¹.

Roland De VAUX, французький домініканський священник (який працював над сувоями Мертвого моря, також його команда розкопала кілька печер поблизу Кумрану) зазначає, що подібно до того, як незаміжня дівчина залежить від свого батька, заміжня жінка залежить від свого чоловіка. Заміжня жінка є «володінням» чоловіка (Бут 20:3; Втор 22:22). Дієслово «одружитися» має той самий корінь, що і «стати господарем» (Втор 21:13; 24:1). У своїй книзі «Інституції Старого Завіту» R. De VAUX ставить собі питання чи такі мовні звороти вказують на те, що дружина дійсно вважалася власністю чоловіка, що вона була ним куплена? Висновок, до якого приходять автор такий – етнографія вказує на такі «купівельні» шлюби серед певних народів, в тому числі нерідко щось подібне відбувалося і в Ізраїлі².

Законодавство стародавнього Ізраїлю забороняло дружині успадковувати майно чоловіка після його смерті, воно переходило як правило до синів. Отже, жінка вдова ставала матеріально залежною і незахищеною. Це суттєво

¹ Кусьнеж В. *Світ Біблії Подорож батьківщиною Ісуса Христа*. Київ 2022, 56.

² R. De Vaux. *Les institutions de l'Ancien Testament*. Vol.1, Paris 1958, 48.

змінилося лише у ранньохристиянських спільнотах, які засновував Павло, де вдів брала на утримання спільнота.

Ще один приклад нерівноправності між чоловіком та жінкою це покарання за перелюб. У своїй книзі R. De VAUX пише, що подружня вірність рекомендована чоловікові (Прип 5:15-19), але його невірність карається лише в тому випадку, якщо він порушує права інших чоловіків, беручи заміжню жінку як співучасника, в цьому випадку двох спільників карають смертю (Лев 20:10). Тобто покарання чоловіка могло спіткати лише через те, що він посягав на власність іншого чоловіка. На протипагу цій поблажливості, якою користується чоловік, погана поведінка заміжньої жінки суворо карається – її каменують або спалюють живцем. Чоловік, безперечно, може пробачити її, але він також може зректися її, і вона зазнає ганебного покарання (Ос 2:5,11-12; Єз 16:37-38; 23:29). Щодо незаміжніх жінок такої інформації бракує, відомо лише, що дочка священника, яка займалася проституцією, мала бути спалена живцем³ (Лев 21:9). Тут варто додати, що в ранній літературі мудрості про перелюб згадується рідко, наприклад є згадка в книзі Приповідок (Прип 30:18-20), а також він прирівнюється до проституції (Прип 23:27). Чоловік, який контактує з повією, розсіює своє добро і втрачає свою силу (Прип 29:3; 31:3), але він не вчиняє злочину, за який закон би його карав. Наприклад, Юду не звинувачують у поводженні з Тамарою як з повією (Бут 38:15-19); його єдина провина полягає в тому, що він не дотримувався щодо своєї невістки закону левірату (Бут 38:26).

В продовження нерівноправності між чоловіками й жінками варто коротко згадати процес розлучення в Ізраїлі, який був одностороннім процесом і практично зводився до випровадження жінки. Якщо чоловік був незадоволений з того чи іншого приводу, він мав право написати розвідний лист і відіслати дружину назад до дому її батька, навіть якщо у них були діти⁴ (Втор 24:1-4). За часів Ісуса Христа існували дві равиністичні школи, які по-різному трактували

³ R. De Vaux. *Les institutions de l'Ancien Testament*, 62-63.

⁴ Кусьнеж. *Світ Біблії*, 60.

цей припис. Перша була більш суворою і допускала розлучення лише у випадку подружньої зради чи аморальної поведінки жінки, друга була більш ліберальною і відповідно вважала, що причиною може бути навіть пересолена чи пригоріла їжа. Автор книги Сираха висловлюється на цю тему трохи раніше хронологічно, однак також в дусі того часу: «Як вона не під твоєю рукою (тобто не може догодити своєму чоловікові) – віддали її від себе» (Сир 25:26). Щоправда, закон обмежував чоловіків у цій сфері. Для прикладу, розлучення було заборонене у випадку шлюбу через факт згвалтування, заборонено було одруження на колишній дружині, яка вже стала дружиною іншого чоловіка. Розведена жінка, хоча і не мала права ініціативи, після розлучення ставала вільною, могла повторно виходити заміж. Як пише Кусьнеж, в деяких сусідніх народів чоловік, відсилаючи жінку, сплачував матеріальну компенсацію⁵. А R. De VAUX відзначає, що хоча такі звичаї не відомі у Біблії, однак історики знаходять подібні випадки, зокрема в документах з Елефантини⁶. Цю тему також вивчає Waldemar Stanisław Rakocy, професор богословських наук з Люблінського католицького університету Івана Павла II. У своїй книзі «Фарисеї. Історія - Євангеліє» він досліджує пізніші равиністичі традиції. Зокрема від чоловіка, який відсилає свою жінку з розвідним листом, вимагалось щоби він забезпечив її матеріально, а також утримував їхніх дітей⁷.

В релігійному житті жінка значною мірою стояла осторонь, вона мала значно менше зобов'язань, ніж чоловік. Жертв вона не складала (за винятком очищення після народження дітей), в Єрусалимському Храмі вона не могла виходити за межі двору для жінок. Це також почало поступово змінюватися після повернення з вавилонського полону, коли почало розвиватися релігійне життя синагог, де жінки могли брати вже значно активнішу роль, могли перебувати в одному з ними приміщенні⁸. В новозавітний час жінки та чоловіки

⁵ Кусьнеж. *Світ Біблії*, 61.

⁶ R. De Vaux. *Les institutions de l'Ancien Testament*, 61-62.

⁷ Rakocy W.S. *Faryzeusze. Historia – Ewangelie*, 139.

⁸ Кусьнеж. *Світ Біблії*, 57.

молилися разом, приклад цього бачимо в синагозі Солуні, де до Христа навернулися як чоловіки, так і жінки (Ді 17:1-4). Є відомості, що в перших століттях після Хр. в синагогах жінки могли читати Тору, однак згодом талмудичний равинізм знову обмежив жінок у цьому. Жінки хоча і знаходилися разом з чоловіками в синагозі, однак перебували на балконі.

Варто відзначити, що у жінок існували й певні «плюси» в порівнянні з чоловіками. Скажімо в суботу саме жінки були відповідальні за церемонію приготування стола. Також з покоління в покоління і по сьогодні приналежність до єврейського народу передається саме по жіночій лінії.

Якщо порівнювати становище жінок Ізраїлю зі становищем у тогочасних сусідів Ізраїлю, то також бачимо це не вигідне становище. В книзі Кусьнежа автор показує приклад Єгипту, де жінка могла бути повноправним головою родини, у Вавилоні мала право набувати власність та після смерті чоловіка наслідувати майно⁹. Проте становище ізраїльської жінки значно відрізняється від становища рабині. Чоловік може продати свого раба, він може навіть продати свою доньку (Вих 21:7), але він не може продати свою дружину, навіть якщо він придбав її як військовополонену (Втор 21:14). Як зазначає R. De VAUX чоловік може зректися своєї дружини, але остання захищена актом відмови, який відновлює її свободу¹⁰. На його думку, цілком ймовірно, що заміжня жінка зберігала якщо не *узурфрукт*¹¹, то принаймні право власності на частину *могара*¹² та на те, що вона отримала від батьків (див. ІН 15:19; Суд. 1:15).

І все ж, таке становище не можна назвати трагічним, навіть якщо з точки зору сучасності можна говорити про дискримінацію. Бачимо, що в 4 заповіді декалогу немає різниці між батьком і матір'ю; якщо жінка народжувала сина, то

⁹ Кусьнеж. *Світ Біблії*, 58.

¹⁰ R. De Vaux. *Les institutions de l'Ancien Testament*, 67.

¹¹ «Узурфрукт» (у римському праві) — право особи користування чужою земельною ділянкою з правом вилучення плодів від нього, але з умовою збереження його цілісності і господарської приналежності.

¹² «Могар» або «Мобар» - це грошова сума, яку наречений повинен був заплатити батькові молодої дівчини. Це слово зустрічається лише тричі в Біблії (див Бут 34:12; Вих 22:16; 1 Сам 18:25).

на старості могла доживати разом з одним із синів. В літературі мудрості можна знайти чимало вказівок щодо пошани матері (Прип 20:20; 23:22; 30:17). Зокрема в книзі Сираха (Сир 3:1-16) бачимо роздуми щодо 4-ї заповіді (див підрозділ 2.4 про виховання молодих жінок).

Жінка мала обов'язки дружини й матері. Ведення домашнього господарства чи праця в полі нерідко були виснажливими, однак це не було поза увагою суспільства. Для прикладу можемо згадати похвалу чеснотливій жінці у Прип 31:10-31. Тому, працьовита жінка могла здобути повагу серед людей.

Також заради справедливості варто зазначити, що навряд чи тогочасна жінка вважала себе нещасливою, принаймні «нещасливих» було не більше, ніж в сучасному багатогранному та емансипованому світі. Адже єврейські жінки змалку виховувалися з переконанням, що їхня роль це бути вірною і відданою допомогою своєму чоловікові, бути матір'ю і виховувати дітей. В цих покликаннях вона і реалізовувала свою особистість.

Сьогодні одруження чоловіка і жінки є таїнством Церкви, а у євреїв це було лише світською церемонією та приводом до кількаденного святкування. За весільним столом були лише чоловіки, а жінки сиділи окремо. Цей факт описано в книзі Кусьнежа, де зауважено, що добре нам відома сцена весілля в Кані з Йо 2:1-12 не була буквально такою, як часто її зображають на картинах, де Ісус і Марія сидять за одним столом. Як пише автор:

Жінки частувалися окремо, допомагали на кухні...традиційні картини, де Марія та Ісус зображені поряд за столом на весіллі в Кані Галілейській, не відповідають дійсності. Саме Євангеліє говорить про Марію та Ісуса окремо: «Була там мати Ісусова. [...] Запрошено на те весілля Ісуса та його учнів» (Йо 2:1-2). Найімовірніше, що Марія помітила брак вина саме тому, що допомагала на кухні чи доносила їжу та напої¹³.

Схоже відзначає також і R. De VAUX що в Ізраїлі, як і в Месопотамії, шлюб був суто цивільною справою і не санкціонувався жодним релігійним

¹³ Кусьнеж. *Світ Біблії*, 59-60.

актом. Визначальна формула шлюбу наведена в договорах, які склалися на ім'я чоловіка: «Вона моя дружина, а я її чоловік від цього дня і навіки». Жінка не робить жодних заяв¹⁴. Підтвердження цього можна знайти в Тов 7:12, де батько Сари каже Товії: «Відтепер ти – її брат, а вона – твоя сестра». Також у знайденому у Юдейській пустелі договорі II ст. після Хр. є така формула: «Ти будеш моєю дружиною»¹⁵.

Таким чином, можна зробити висновок, що становище жінки у єврейській культурі завжди було регламентоване законом, який одночасно як обмежував їхню свободу, так і захищав жінку у суспільстві. Це суттєво відрізняло їх від сусідніх народів, які жили поруч. Також бачимо, що це становище не було статичним, воно динамічно змінювалося у часі, навіть якщо взяти до уваги лише період написання книг літератури мудрості.

В наступному підрозділі розглянемо подібні питання вже в рамках книги Сираха. Побачимо, що читачу із феміністичними поглядами буде нелегко сприйняти чимало коментарів про жінок. Варто взяти до уваги, що інші тексти, які належать до епохи книги Сираха, такі як Юдити, пропонують нам більш позитивне ставлення до жінок. Мудрець з книги Сираха є типовим у своєму відображенні понять гідності/сорому та відповідних поглядів на жінок. Чи його погляди відображають загальну оцінку жінки тим суспільством – питання, на яке немає однозначної відповіді. Про це буде йти мова далі.

¹⁴ R. De Vaux. *Les institutions de l'Ancien Testament*, 58.

¹⁵ Там само

1.2 СТАВЛЕННЯ МУДРЕЦЯ ДО ЖІНОК В КНИЗІ СИРАХА

А зараз перейдемо безпосередньо до книги Сираха – світу, де жінки функціонують як товар, є символічною власністю, яка допомагає «помістити» своїх чоловіків у соціальну ієрархію. Побачимо, що жінки у світі Сираха допомагають у здобутті гідності своїх чоловіків і навпаки, якщо вони поведуться ганебно, вони завдають шкоди чоловічій честі.

Мабуть, будь-якого сучасного прихильника жіночого визвольного руху можна було б вибачити, якби він надав автору книги Сираха титул «чоловік-шовініст номер один». Адже справді мислення мудреця часто зосереджено на чоловіках, показує домінування чоловіків, іноді це разюче впадає в око. За відсутності в тексті книги конкретних свідчень щодо протилежного можна вважати його ставлення до жіночності типовим для свого часу. Заради справедливості варто зазначити, що це загалом притаманно також і іншим авторам біблійної літератури мудрості. І все ж автор книги Сираха викладає свої погляди на цю тему повніше, ніж будь-хто інший.

Загалом, книга є збіркою повчань, згрупованих за темами й виражених у формі прислів'їв і настанов, призначених для того, щоб дати інструкції, як діяти, щоб досягти успіху в дедалі складнішому світі. У своїх міркуваннях про мудрість автор книги Сираха розглядає жінок з точки зору їхніх стосунків з чоловіками як дружину, матір, дочку, перелюбницю чи повію. Як зазначає Eileen Marie Schuller, професор Університету McMaster в Гамільтоні, Онтаріо (яка зокрема зробила чималий внесок в дослідження кумранських джерел) у своєму вступі до апокрифів у Жіночому коментарі до Біблії: «його точка зору часто виглядає “безсоромно” чоловіча та сформована самим повчальним жанром у якому він викладає¹⁶.

Наскільки книга Сираха зображає реальність життя жінок в Єрусалимі в той час складне питання, на яке немає однозначно чіткої відповіді. Вартує

¹⁶ Schuller E. *The Apocrypha // The Women's Bible Commentary*. London 1992, 237.

також зазначити, що в книзі Сираха іноді можна знайти елементи, яких немає, наприклад в Приповідках. З цього можна зробити припущення щодо мінливості середовища між V та II століттям до Хр., тобто еллінізм з часом приніс для жінок певну свободу і публічний доступ. Наприклад, попередження про обід з чужою дружиною (Сир 9:9), критика п'яної дружини, яка приносить суспільну ганьбу (Сир 26:8), або ситуація коли багатство чоловіка приходить від шлюбу з багатою жінкою (Сир 25:22). Подібних прикладів у ранній літературі мудрості ми не зустрічаємо.

Також відмінною рисою книги Сираха є особлива турбота про доньку і сором, ганьбу, яку вона потенційно може викликати для батька як до, так і після заміжжя (Сир 7:25; 22:1-5; 26:10-12; 42:9-13). Саме молода, незаміжня жінка в книзі Сираха піддається найгострішому його засудженню, і мудрець, мабуть, вважає, що після заміжжя вони (жінки), ймовірно, будуть краще контролюватися їхніми чоловіками. В Сир 26:15 він ясно дає зрозуміти, що скромність і цнотливість в дружині ні в якому разі не можуть сприйматися як належне, як само собою зрозуміле, вірш Сир 42:10 також про це говорить. Як зазначалося раніше, мудрець в книзі нерідко говорить про згадані речі ясніше, ніж інші автори біблійної літератури мудрості. Все ж не можна стверджувати, що його погляд є нетиповий. Книги біблійної літератури мудрості загалом приділяють чимало уваги статевим стосункам, зазвичай для того, щоби застерегти молодих людей від них. Приклади бачимо в Прип 7:5-27 про недосвідченого юнака чи про бенкет дурноти в Прип 9:13-18. І вони завжди роблять одне й те саме припущення: жінка – спокусниця.

В продовження вищесказаного можна додати, що часто у міфології Західної Європи жінки – безневинні створіння, яких спокушають чоловіки. Це чоловіки, яких «цікавить лише одне». А от в авторів біблійної літератури мудрості справа майже зовсім протилежна. Це чоловіки – невинні, а жінки – хтиві статі. Всі такі вірші з книги Сираха, які це ілюструють, створюють картину суспільства, до якого належить автор книги Сираха. Це суспільство, в

якому жінки користуються певною повагою, лише якщо вони успішні дружини та матері. Заміжні жінки мають певний ступінь незалежності, простір для ініціативи та здійснення влади в закріпленій за ними домашній сфері. У незаміжніх жінок цього немає.

Таким чином, попри поширену думку про те, що автор книги Сираха, можливо, знав щось про щасливий шлюб (див. підрозділ 2.1 про добру жінку), вищенаведені міркування можуть передбачати певну відсутність спілкування між статями. Як пише Henry McKeating у своїй статті «Jesus ben Sira's Attitude to Women» (Ставлення Ісуса сина Сираха до жінок) «попри на всі його розмови на цю тему, автор книги Сираха взагалі нічого не знає про жінок. І він один із мудрих!»¹⁷. Цей доктор з Ноттінгемського Університету стверджує, що суспільства простіші, ніж наше сучасне, мають тенденцію бути більш стабільними, оскільки у статей більш чітко визначені ролі. Там, де ролі чітко визначені, їх із більшою готовністю приймають. Жінки, за великим рахунком, знаходять своє втілення у домашній ролі, коли суспільство недвозначно санкціонує саме цю роль і жодну іншу¹⁸.

Підсумовуючи робимо висновок, що незадоволеність у стосунках між чоловіком і жінкою може виникати тоді, коли поділ між сферами впливу ставиться під сумнів або стає розмитим. Автор книги Сираха, як і інші автори біблійної літератури мудрості, дає нам можливість зазирнути в середину саме такого суспільства. Тут ролі статей чітко визначені. Жінки ретельно обмежені запропонованою їм домашньою сферою. Немає яскравих свідчень, принаймні у біблійній літературі мудрості, що хтось тоді серйозно сумнівався у такому суспільному порядку. Водночас існує чимало свідчень того, що не всі жінки знаходили режим прийнятним.

¹⁷ McKeating. *Jesus ben Sira's Attitude to Women*, 87.

¹⁸ Там само.

РОЗДІЛ 2. ТЕМА ЖІНКИ В КНИЗІ СИРАХА

В даному розділі дослідимо погляд мудреця на жінку. Для цього послідовно розглянемо такі головні теми – добра та лиха жінка, вибір жінки та виховання молодих жінок. На перший погляд, думка мудреця щодо жінок видається дуже осудливою. Однак, далі побачимо, що це не зовсім так, адже автор книги Сираха вважає, що є як *лихі* жінки, так і *добрі* жінки. Якщо *поганість* лихої жінки настільки велика, наскільки це можливо, то радість і щастя від доброї жінки – на його думку, дуже позитивне явище. Нижче при детальному аналізі побачимо, що в тексті книги нерідко можна зустріти уривки, які говорять про поганих жінок, а потім зразу інші, які говорять про добрих жінок. Зазвичай ці вірші досить добре врівноважують, балансують один одного.

Коли мудрець говорить про тих чи інших жінок, він зазвичай має на увазі заміжніх жінок, хоча нерідко він також говорить і про молодих жінок. Про це буде сказано в третьому підрозділі щодо вибору жінки. У нас не залишиться сумнівів у тому, що чоловікові потрібна дружина для створення спільного будинку, що добра дружина – це джерело сили для чоловіка. Також буде розглянуто такі аспекти жіночності, як жіноча краса, інтимні стосунки, товариства з іншими жінками.

В останньому підрозділі буде досліджена тема про виховання дочки. Ми побачимо, що на думку мудреця дочка для батька це завжди важка ноша, починаючи від її народження. Тут автор пояснює причину такого занепокоєння батька, а також торкається питання недовіри у тому світі до молодих жінок загалом.

2.1. ДОБРА ЖІНКА

В цьому підрозділі розглянемо тему «доброї жінки» в книзі Сираха та дослідимо роздуми мудреця на цю тему. Використовуючи доступні джерела, спробуємо заглибитися в текст книги й за основу візьмемо главу Сир 26.

Отже, на початок розглянемо вірші Сир 26:1-27, де порівнюються добра і зла жінки. В кінці глави побачимо, що чесноти доброї жінки змальовуються рисами подібно, як в Пісні Пісень, тобто відносяться до нареченої, яка символізує Церкву. Автор тут веде мову про жінок, порівнюючи добру і злу жінку. Спочатку він каже про те, яким щасливим є чоловік, який має добру жінку (Сир 26:1-4). Потім змальовано злу жінку, радить пильно слідкувати за жінкою, яка проявляє дурні нахили (Сир 26:5-12). І нарешті завершує прославою у поетичній формі добропорядної жінки (Сир 26:13-18).

У віршах Сир 26:1-4 бачимо, що добра жінка приносить щастя своєму чоловікові, бо живучи з нею спокійно, весело і без всякого смутку, він проживе вдвоє довше, ніж той, який має злу жінку, яка розладнує його здоров'я різними засмученнями, які йому причиняє. На думку автора така добра жінка посилається Богом лише побожним чоловікам, подібно, як зла жінка посилається грішникам (див. Сир 25:19). У цих віршах ми бачимо певну «нерівноправність», навіть протилежність між чоловіками та жінками. Адже, попри те, що у трьох з чотирьох віршів згадується дружина, однак увага по суті, зосереджена на чоловікові, оскільки він є тим, хто благословенний і чиї дні подвоюються, а також він є приймач радості й той, чиє життя довге і спокійне. А вірш 3 поглиблює це ще більше і розглядає добру жінку як дар від Бога для богобоязливого чоловіка. Тому, мабуть, він і носить постійну посмішку, обличчя в нього завжди веселе. Як зазначає Judith E. McKinlay, який є викладачем кафедри теології та релігієзнавства в Університеті Otago, Dunedin (Нова Зеландія), він (чоловік) відчуває себе щасливим не лише внутрішньо, а

також і зовнішньо – тому, що він отримав визнання і честь, які гідні суспільної уваги. Бо інакше він не зміг би бути щасливим у такому суспільстві, яке керувалося поняттями честі та сорому¹.

Звернемося до віршів *«Ласкавість жінки чоловіка звеселює, і розсуд її його кості утучнює. Мовчазна жінка – дарунок Господній; вихованій добре – ціни немає. Сором'язлива жінка – подвійна ласка, ціни немає для чистої душі.»* (Сир 26:13-15). Ці вірші мають тему схожу до теми віршів Сир 26:1-4, це виглядає як певне їх продовження, оскільки знову бачимо похвалу доброї жінки. Тут в першу чергу звертається увага на жіночу скромність та вихованість. Її «розсуд» може також означати «люб'язність, лагідність», а «подвійна ласка» – найвище щастя. «Кості утучнює» можемо розуміти як – зробить його здоровим, своєю турботою про чоловіка продовжить йому життя (сильно перегукується з віршами Сир 26:1-2). Монах-францисканець Alexander A. Di Lella, коментатор книги Сираха аналізуючи главу Сир 26, вказує, що ця «милосердна дружина» з віршів Сир 26:13-18 є повним контрастом до непокірної дружини з попередніх віршів Сир 26:10-12 (про це згодом в підрозділі 2.2). Вона не лише «тішить свого чоловіка», але й відгодовує його (грецькою мовою «її турботливість відгодує його кістки»). У ті часи товстість вважалася бажаним станом і ознакою Божого благословення. Далі Di Lella зазначає, що вислів «мовчазна дружина» можна розуміти буквально як «її керована мова» (лат. «розумна і мовчазна дружина»), а «її дисциплінована чеснота» (там же в Сир 26:14) це буквально добре навчена (або дисциплінована) душа (або розум). Дисципліна необхідна не лише для мудрого чоловіка, але також і для доброї дружини. «Сором'язлива жінка» це «найкраще з благословень», буквально благодать за благодаттю. Згідно з Ватиканським кодексом (Gr Codex 248) після слова «сором'язлива»

¹ McKinlay J.E. *Gendering Wisdom the Host Biblical Invitations to Eat and Drink // Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 216 Gender, Culture, Theory 4.* 171.

може бути додано також «і вірна», а латиною читається як «свята і скромна дружина»².

Отже, «сором'язлива» і «цнотлива» дружина є «неоціненою», оскільки мовчазна жінка визнається даром Божим, як зрештою і добра жінка. Така «вихована» жінка цінується, як і вірний друг (Сир 6:15) і немає такої міри, яка була б достатня, щоби виміряти гідність такої жінки, вона просто вище всякої міри. Іншими словами, тут розуміємо, що не лише сама дружина є насолодою і захопленням, але також бачимо і фізичні докази цього: у чоловіка буде більше «тіла, плоті на кістках». Також така жінка є даром Бога у її мовчанні. І це звісно значно глибше, ніж просто практична чоловіча точка зору, що жінка має небагато говорити. На думку McKinlay жінка, яка не говорить багато, є цінною тому, що вона тим самим не наражається на критику. Відповідальність за ризик критики залишається для її чоловіка, бо вона, дарована йому Богом, є його власністю³. Така жінка є також і сексуально урівноважена і стримана. На українську мову дійшло слово «сором'язлива» в розумінні «цнотлива». Професор О.Рожественський додає, що вірш Сир 26:14 в грецькому перекладі має доповнення до слова «мовчазна» – «тиха, прихильна»; а після «вихована» додано «соромлива, вірна» (70, 248, Срл.)⁴.

«Як сонце, що сходить на висотах Господніх, так доброї жінки чар, що хату її прикрашає. Світильник сяє на свічнику святому, а краса обличчя – на стрункій постаті. Золоті стовпи на срібній підставі – гарні ноги на п'ятах міцних» (Сир 26:16-18). У цих віршах похвала доброї жінки завершується дуже поетичним порівнянням її до сонця, краси її лиця до світильника, що сяє, струнких ніг до золотих стовпів на срібній підставі. Схоже порівняння вже для молодого можна знайти в Пісні Пісень⁵. Жінка дружина у своєму домі, яка

² Skehan P.W. – Di Leila A.A. *The Wisdom of Ben Sira*. New York 1987, 350.

³ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 172.

⁴ Рожественский А.П. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха // Архив журнала "Христианское чтение"*. Санкт-Петербург 1909, 334.

⁵ «Ноги його – стовпи алябастрові, поставлені на широзлотних основах. Видляд його, немов Ливану, він пишній – мов оті кедри» (Пп 5:15).

оспівається тут, також перегукується з 31 главою Приповідок⁶. Прекрасна господиня дому, яка вміє прикрасити свою оселю, порівнюється з сонцем. Добра жінка на фоні цього домашнього порядку світиться як сонце. Адже затишок домівки залежить найбільше від жінки. Цікаво, що тут автор вжив вислів саме «її» хати (а не «його» наприклад, як було б логічніше зважаючи на культуру і звичаї того часу). Власне тут мова йде саме про жінку, про її «хату» та її «обличчя». В 17-му вірші для порівняння замість сонця береться світильник, на святому свічнику. Переважна більшість біблеїстів вважають, що тут мається на увазі свічник з другого Єрусалимського храму (подібно як скинія Завіту першого храму)⁷. Стрункий стан, над яким сіяє гарне лице, подібно, як гарні ноги на міцних ступнях. Добра дружина також має «обличчя та витончену постать», які такі ж прекрасні, як «світло, що сяє над святим свічником» (опис храму можна знайти 1 Мак 1:22; 4:49-50). Загалом у цих віршах бачимо дуже сильні порівняння і образи, які явно виходять за межі домашнього життя. Якщо виходити з того, що автор книги Сираха дбав про красу храму та богослужбового життя (див. Сир 50:1-21), то дуже вірогідно, що це є символічним зображенням храму. На думку Di Lella ці порівняння зі світильником і колонами, а також частиною меблів храму вказують на високий комплімент, похвалу жінці та її дому. Адже такі літургійні образи є найвищою похвалою будь-якої праці людини, а для автора книги Сираха очевидно що літургійне життя було найвищою цінністю.⁸ Рождественський зауважує, що в латинському перекладі замість «гарні ноги» вжито «міцні ноги» і далі додано приблизно таке – «основи вічні над твердою скалою, – так і заповіді Божі в серці святої жінки»⁹.

Хочеться ще звернути увагу на вірші Сир 40:18-27 про «добре і ліпше». Тут посилення на жінок-дружин виражене у формі «краще ніж». У вірші 19

⁶ Притчі Лемуела. Похвала чеснотливій жінці (Прип 31:10-31).

⁷ Рождественский. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха*, 335.

⁸ Skehan – Di Lella. *The Wisdom of Ben Sira*, 351.

⁹ Рождественский. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха*, 335.

віддана дружина є краща за худобу чи сади, а у вірші 23 розумна, путяща дружина краща за друга чи сусіда¹⁰. У тому ж вірші 19 є напрочуд вражаюче порівняння Мудрості та відданої дружини¹¹. Кульмінацією цієї послідовності віршів є «страх Божий» у вірші 27, який повторюється тричі в завершальних віршах і, нарешті, порівнюється з раєм благословень.

Отже, в той час, коли у більшості давніх народів жінка вважалася істотою нижчою від чоловіка, була зобов'язана безапеляційно підкоритися своєму чоловікові (іншими словами панові), тобто фактично бути його рабинею – народ єврейський під проводом Божим зберіг піднесений погляд на жінку. Погляд власне як на помічницю чоловіка, заради якої чоловік залишає батька і матір, щоби утворити з нею одне тіло (Бут 2:18,24). Цей піднесений погляд на жінку зустрічаємо не лише в книзі Сираха чи біблійній літературі мудрості в цілому, він проводиться послідовно по всьому Старому Завіту, де часто можна зустріти добродіяльну жінку, яка користується значною повагою сучасників, а також нерідко займає впливове положення серед свого народу. Серед таких жінок відомі й Судді – Дебора, і пророчиці, як Марія, Аронова сестра (Вих 15:20), Анна (1 Сам 2:1-10), Хулда (2 Цар 22:14) та ін. Зустрічаємо тут також і народних героїнь як Яела (Суд 4:21), Естера та ін., вони таким чином брали діяльну участь не лише в громадському житті, а також і в політичному чи церковному житті свого народу.

На завершення звернемося до ось цього вірша *«Вродлива жінка обличчя звеселює: понад усе вона, чого чоловік бажає. Коли в неї на язиці доброта і скромність, то й чоловік її інакший, ніж звичайні люди»* (Сир 36:22-23).

Таким чином автор книги Сираха, він же мудрець та чоловік того часу (II-I століття до Хр.), який написав стільки позитивних відгуків на тему жінки, не такий вже і байдужий, як можна припустити з деяких інших його висловів, до

¹⁰ Оригінальний вислів на івриті читається в сирійському перекладі як «хороша дружина», а в грецькому – «жінка зі своїм чоловіком», див. McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 174.

¹¹ Грецька мова містить слово «мудрість» у вірші 20, де єврейське читається як «друзі» або «коханці», там само.

теми жіночості. А вірш Сир 26:1 підтверджує, що він дійсно знає, що таке щасливий шлюб. На його думку, добра дружина означає гарне життя, а про щасливу подружню пару він каже, що багаті чи бідні, вони є без журби й турботи. Інколи навіть здається, що мудрець не може підібрати слів, щоб висловити своє захоплення щодо добрих жінок.

2.2. ЛИХА ЖІНКА

А зараз перейдемо до теми, полярної до попереднього підрозділу, а саме – *лихої жінки* та дослідимо погляд автора книги Сираха на неї. Зазначимо, що тут погляд мудреця не обмежується лише жінками дружинами, а поширюється також і на інші групи жінок – повій, перелюбниць або «дивних» жінок загалом (щодо молодих і неодружених жінок мова буде йти окремо в підрозділі 2.4).

Отже, якщо мудрець знає про благословення доброго шлюбу, він, очевидно, багато знає і про прокляття поганого шлюбу. В тексті книги знайдемо чимало висловів на зразок «*немає нічого гіршого за погану дружину*» (див. Сир 25:16) чи «*погана дружина – ярмо*» (див. Сир 26:7). А що є «поганою» дружиною? Які недоліки вона виявляє? Можна припустити, що її якості чи риси будуть своєрідним дзеркальним відображенням якостей доброї дружини. Також можна очікувати, що *лиху* жінку буде описано як ліниву, нездатну підтримувати порядок у своєму домі, що нехтує забезпеченням своєї сім'ї? Однак, автор книги Сираха ніколи не звинувачує погану дружину у таких речах. Хоча один раз він і говорить про п'яну дружину в Сир 26:8 (детальніше див. нижче) і про тривогу, пов'язану з цим, все ж він звертає увагу лише на два основні недоліки: невірність (про це також буде мова далі) та цей споконвічний стресовий симптом незадоволеної жінки, її ниття. В цій темі буркотливої дружини мудрець нерідко вдається до мальовничої мови, наприклад в Сир 25:20¹² або в Сир 25:25¹³. Подібний образ також можна знайти у Приповідках, де скиглення жінки порівнюється з «постійним капанням у дощовий день»¹⁴. Далі спробуємо проаналізувати текст книги.

Отже, в книзі Сираха поряд з прославою і похвалою добрих жінок (наприклад Сир 25:8) зустрічається також і гострий осуд, який направлений проти *лих* жінок та застороги, щоби не потрапити під їхній вплив (див. Сир

¹² Що ногам старого по піску вгору дряпатись, те язиката жінка спокійному чоловікові, Сир 25:20.

¹³ Не давай воді витікати, а жінці лихій - робити по-своєму, Сир 25:25.

¹⁴ Постійне капання в дощову погоду і сварлива жінка - одне на одного схожі, Прип 27:15.

25:13-26; 26:5-12). У вищенаведених осудах, які часто можуть видаватися доволі різкими, все ж немає якогось женоненависництва, яку можна інколи знайти в язичницькій літературі того часу. Наприклад, Менандр (342-291 до Хр., давньогрецький комедіограф) казав: «Якщо збираєшся одружитися, то спочатку дізнайся, який язик тієї жінки, яку ти вибрав собі за дружину. Язик дружини – це справжнє пекло»¹⁵, також йому приписують ще таку фразу: «Серед всіх звірів, які водяться на землі чи в морі, найбільш злий звір – жінка»¹⁶.

Роздуми про *лиху жінку*, як і роздуми про *добру жінку*, також хочеться розпочати з аналізу 26-ої глави книги Сираха, а саме віршів 5-6. Тут автор звертається до зображення *дурної жінки*. Перш за все, ревнивість жінки признає значно важчим злом, ніж навіть плітки, ненависть чи обмовляння від сторонніх. Для більшої наочності використовується слово числівник: «*Трьох речей моє серце боїться, а четверта мене лякає: наклеп з боку міста, заколотницький натовп і донос неправдивий – усе це гірше за смерть*» (Сир 26:5), тобто такого наклепу, який може бути покараний смертю. Все це є важко, як стверджує автор, однак важче від цих трьох нещасть є те, коли жінка починає ревнувати чоловіка «*Біль серця й печаль – ревності жінки до жінки, і бич язика, що скрізь бере участь*» (Сир 26:6). Адже, коли чоловіка переслідують і чужі й вдома він зустрічає ворога в особі жінки, яка ревнує, тоді життя для нього перетворюється в суцільні катування, злі язики безжалісно бичують його наклепами й ганьбою. Вираз «бич язика», тобто злий язик, який бичує, зустрічаємо також і в іншій книзі мудрості Іова: «*І ти сховаєшся від бича язика, і не злякаєшся нещастя, як надійде*» (Іов 5:21). Це можна також порівняти й до вірша в подячному гімні Господеві (див Сир 51:2). Тут мається на увазі «паплюження від сусідів».

Все ж, у вірші 6 можна лише здогадуватися про яку саме жінку йде мова. Мається на увазі дружина-суперниця чи жінка-дружина, яка страждає від

¹⁵ Менандр цитати. Цитати известных личностей // <https://ru.citaty.net/avtory/menandr> (01.07.2022).

¹⁶ Рождественский. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха*, 325-326.

стресу, спричиненого суперницею? Коментатор Святого Письма Snaith J.G. вважає, що тут мова йде про дружину суперницю або просто іншу жінку, яка шукає прихильності чоловіка¹⁷. Про жінку суперницю мудрець згадує також і в Сир 37:11. У всякому разі чоловік страждає від «серцевого болю» та «печалі». Однак, найбільше переживання і тривогу викликає той факт, що все це робиться публічно, тим самим виносячи назовні, напоказ сором і ганьбу.

Вірші 7-9 належать до типу дружини, яка конкретно тут описана: зла чи погана дружина («лиха», Сир 26:7), п'яна дружина («жінка п'яниця», Сир 26:8), а також щодо перелюбу чи проституції дружини (вірш Сир 26:9). Хоча, як зазначає Warren Charles Trenchard, американський вчений, La Sierra University in Riverside, Каліфорнія, професор Нового Завіту та ранньохристиянської літератури, немає точного біблійного еквівалента для категорії «п'яної дружини»¹⁸. У своєму аналізі він намагається знайти відгуки в Старому Завіті й перелічує їх:

Єдиним посиланням на Старий Завіт, яке можна віддалено порівняти з нашим текстом, є 1 Сам 1:13. Там священник Елі прийняв мовчазну молитву Ханни за ознаку того, що вона була п'яна. Проте вона не була п'яною, як підозрювали. Отже, ця розповідь не є справжньою аналогією до вірша книги Сираха. В інших місцях жінки та вживання алкоголю пов'язані в різних контекстах. Наприклад, у Суд 13:14 майбутній матері Самсона заборонено пити вино чи міцні напої. У книзі Іов 1:13 описано, що 18 дочок Йова п'ють вино, хоча нічого не згадується про пияцтво. Те саме можна сказати про дружин і наложниць Валтасара в Дан 5:2-4,23.

Однак жоден з наведених прикладів не описує жінок чи дружин як «п'яних». Тому завершуючи Trenchard робить висновок, що є правильним припустити, що вірш Сир 26:8 є продуктом самого автора книги Сираха¹⁹.

Ще більше посилюють негативізм у цих порівняннях такі сильні образи, як биль ярма та схоплення в руки скорпіона. Якщо припустити, що тут автор мав на увазі якусь послідовність у перерахованих порівняннях, то виходить, що кожна наступна жінка «гірша» за попередню і що перелік завершується темою

¹⁷ Snaith J.G. *Ecclesiasticus or the Wisdom of Jesus Son of Sirach*. Cambridge University Press, 1974, 133.

¹⁸ Trenchard W.C. *Ben Sira's View of Women: A Literary Analysis*. Brown Judaic Studies, 2020, 65.

¹⁹ Там само.

невірності в шлюбі. Великий страх є перед жінкою-перелюбницею. Неприємності та нещастя, які дістаються чоловікові від злої жінки, прирівнюються до ярма й укусу скорпіона. Ярмо, яке надіте на шию вола у випадку, коли воно погано і жорстко підігнано до його шиї, буде спричиняти йому важкі страждання і рани, а укус скорпіона надзвичайно болісний і нерідко веде до смерті. Особливо важко чоловікові в тих випадках, коли жінка знаходиться під владою пороків – пияцтва чи розбещення. П'яна жінка поводить зухвало обурливо, соромить чоловіка перед всіма, що оточують. А розбещену можна легко впізнати по її безсоромних очах, безстидною грою своїх очей блудниця ловить чоловіків у свої сіті. Подібне можна побачити також в Книзі Приповідок, де також проти цього застерігає автор: *«Не пожадай у твоєму серці її вроди, і не давай себе звести її морганням»* (Прип 6:25).

Вірші Сир 26:10-12 радять чоловікові строго слідкувати за своєю жінкою, якщо він помічає за нею погані схильності, бо в такому випадку при послабленні контролю вона може дійти до розпусти й зганьбити чоловіка. Хоча в перекладі о.Хоменка бачимо вжите слово «дочкою», більшість біблеїстів схиляються до думки, що тут мається на увазі ширше його значення «жінка, дружина»²⁰.

Продовжуючи роздуми над темою «лиха жінка» розглянемо ще глави книги Сираха 41-42. У віршах Сир 41:17-27 є перелік ганебних вчинків, зокрема споглядання розпусних жінок чи чужої дружини, а також жорстоке поводження чи знуцання зі служниці. Перелічені ці вчинки протиставляються, врівноважуються, балансуються в наступній главі діями, яких не потрібно соромитися. Наприклад, у вірші Сир 42:6 є рекомендація поставити печатку на ненадійну дружину, хоча тут достеменно незрозуміло що мається на увазі. Як припускає американський біблеїст Claudia V. Camp у своїй статті «Розуміння патріархату: жінки в Єрусалимі другого століття очима автора книги Сираха», тут можливі два шляхи розуміння цього вірша. Перш за все, вона припускає, що

²⁰ Рождественский. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха*, 332.

зло дружини полягає у розкраданні домашніх рахунків, тож «печатка» може бути буквальною печаткою на грошовій скриньці. Також вона зазначає, що слово, використане для позначення печатки в грецькій мові, було загальною назвою для жінок-рабинь і тому могло означати «жінку-рабиню, вірну своєму господареві, яка доносила б на свою господиню»²¹. Також варто зазначити, що тут є натяки на жінку як на «володіння». Щось подібне бачимо також і у вірші Сир 36:24, де мова йде про вибір жінки.

Окремо хочеться зупинитися над ще більш категоричним висловом в Сир 42:13-14. Це є один з найбільш негативних коментарів у творі щодо жінок (як і згаданий далі вірш Сир 25:24). Значення вислову «*жінка бо наводить ганьбу і сором*» (вірш 14) є складний для розуміння і він по різному перекладається. Зокрема є такі варіанти: «дочка викликає страх перед ганьбою більше, ніж син»²² або «краще релігійна дочка, ніж безсоромний син»²³. Якщо припустити, що тут мова йде про «дочок», то виходить, що не слід читати вірш 13 разом з віршем 14. Як пише Milward Douglas Nelson, професор антропології, грецької мови, івриту та історії в Northwest College США, вірш 14 взагалі не зустрічається в сирійському перекладі. Можливо, сирійський перекладач вважав цю критику жінок надто різкою, і тому він пропустив її²⁴.

Хоча твердження «як міль походить від одягу, так і злоба жінки походить від жінки; краще *лихість* чоловіка, ніж доброта жінки» міститься в контексті поради щодо доньок, воно також може сприйматися як коментар щодо жінок загалом. Як стверджує McKinlay, оскільки контекст цих віршів більшою мірою полягав у збереженні цноти доньки, а після виходу заміж – її вірності чоловікові, то порочність та нечесність у цьому контексті має сильні сексуальні відтінки²⁵. Вірш Сир 42:13 містить порівняння до молі, яка виходить з-поміж

²¹ Camp C.V. *Understanding a Patriarchy: Women in Second Century Jerusalem Through the Eyes of Ben Sira*. Scholars Press 1991, 33.

²² Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 147.

²³ Skehan and Di Leila *The Wisdom of Ben Sira*, 478.

²⁴ Nelson M.D. *The Syriac Version of the Wisdom of Ben Sira // The Jewish Quarterly Review Vol. 81, No. 1/2 (Jul. - Oct., 1990), pp. 189-191 (3 pages), University of Pennsylvania Press, 119*

²⁵ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 175.

одягу. З найбільш поширених припущень можна виділити два варіанти як це прочитати. На думку Snaith, жінка переходить від чоловіка до чоловіка, як міль переходить від одягу до одягу або як природа тканини – жити міль, так жінки – жити зло²⁶. А McKinlay припускає, що ось таке порівняння жінки з мілью вводить поняття «деструктивності» як частини самої природи жінки. На його думку, це важливо зрозуміти спершу, ніж вкотре підтвердити точку зору, що лише жінки несуть відповідальність за зло²⁷. Ще один американський біблеїст Bruce John Malina (відомий своїм застосуванням соціальних наукових підходів до Біблії) пов'язує цю думку з виразом «віддали її від себе» в Сир 25:26, де шлюбні стосунки розглядаються не лише як «одна плоть», але як і стосунки, де дружина «вбудована» в її чоловіка. Тому, він резюмує, що оскільки жінки «вкорінені/вбудовані» у своїх чоловіків, то вони можуть доволі легко соромити своїх батьків і чоловіків²⁸.

Таким чином ця занепокоєність щодо жінок цілком відповідає загальній «стурбованості» всієї книги Сираха щодо поняття ганьби та честі. Ці вислови показують глибокий страх перед жінками як «частиною життя чоловіків» і над якими чоловіки не мають повного контролю, наперекір всім своїм зусиллям, щоби отримати його. Видається, що цей страх є настільки сильний, що з цієї точки зору навіть гріховність чоловіка вважається кращою, ніж жінка, яка активно творить добро! Те, що жінки могли «вкоренитися» і принести такий сором, показано в прикладі, наведеному в главі Сир 47, де у вірші 47:19 згадується Соломон, як приклад чоловіка, який дозволяв жінкам робити те, від чого застерігали, і таким чином заплямував свою славу і гнів на своїх нащадків. Згадуваний вище Trenchard зазначає, що цей приклад з життя Соломона є значно негативнішим щодо жінок, ніж скажімо подібні історії з життя царя

²⁶ Snaith. *Ecclesiasticus or the Wisdom of Jesus Son of Sirach*, 208.

²⁷ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 175.

²⁸ Malina B.J. *The New Testament World. Insights from cultural anthropology*. Atlanta 2001, 112.

Соломона, де проблема обмежена лише тим, що жінки відводять Соломона від ізраїльської релігійної практики.²⁹

Боже прощення гріхів Давида в Сир 47:11 (епізод з Вирсавією) також певним чином натякає на цю тему – наскільки життя чоловіка є глибоко пов'язане з жінкою. Ще одна історія, яка так само спирається на історичне джерело (див. 1 Сам 18:7) і згадується навіть раніше – у вірші Сир 47:6, теж перегукуються з цією темою, коли жінки оспівують Давида за всі його військові досягнення («*Саул побив тисячі, а Давид – десятки тисяч*»). Як зазначає McKinlay, вони, звичайно, свідчать про його славу й честь, як і личить жінкам. Вони можуть возвеличувати та прославляти, але все ж таки вони не є у «списку славних предків»³⁰.

Тему «злих жінок» зустрічаємо і в главі Сир 25. Бачимо, що після списку щастя у віршах 1-12, жінки стають джерелом найгірших ран та найбільшого зла (Сир 25:13). McKinlay вказує, що у вірші 15 змії та жінки знову збираються разом, як у главі 3 Буття, з жахливим і отруйним результатом. Що ховається за описом «злоба» або «гнів» жінки, не уточнюється. Однак, на його думку, саме це мовчання підсилює думку про те, що обидва ці терміни є добре зрозумілі, оскільки такий стиль життя жінок³¹. Тема «краще жити» у вірші Сир 25:16 («*Жити я волію з левом та драконом, аніж з лихою жінкою жити*») перегукується з Прип 21:9 («*Ліпше сидіти на краю покрівлі, ніж з жінкою сварливою у спільній хаті*») та Прип 21:19 («*Ліпше сидіти в землі пустинній, ніж із жінкою сварливою та злісною*»). Хоча леви та дракони в книзі Сираха є значно більшою небезпекою і загрозою, аніж закутки на дахах і пустелях в Приповідках.

Вірші Сир 25:19-22 продовжують нагадувати про лихо, яке «зла жінка» завдає своєму чоловікові. На думку Di Lella таке різке твердження у вірші 19 слід сприймати як приклад семітської гіперболи, оскільки автор книги Сираха

²⁹ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 90.

³⁰ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 176.

³¹ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 169.

мав знати з історії свого народу, що чоловіки спричиняють більше зла, ніж жінки (варто лише згадати, наприклад, історію монархії в Ізраїлі та Юдеї, а також викриття пророками царів, вельмож та священників³². Далі він продовжує, що «зла жінка» є таким нещастям, що автор книги Сираха висловлює побажання, щоби вона стала дружиною грішника, а не праведника. Вірш Сир 25:19 починається дуже подібно до вірша Сир 25:13 з додатковою короткою молитвою, щоб жінку спіткала доля грішника.

Зітхання чоловіка у Сир 25:18 чути всюди. У вірші Сир 25:20 з'являється мудра (порівнюється із віком людини) турбота про мову жінки, яка говорить більше, ніж мала б говорити на думку чоловіка. Суть яскравого порівняння у цьому вірші полягає в тому, що, так само як літнім людям важко або навіть неможливо піднятися на пагорб, де підніжжя важке через пісок, так само це неприємно, якщо не нестерпно, для «спокійного чоловіка», щоб жити з «язикатою жінкою». Di Lella пропонує порівняти це з віршем Сир 8:3 (*«Не сварися з язикатим, не підкидай до вогню його дров»*)³³.

Порада *«Не дай себе обманути жіночою красою»* у вірші Сир 25:21 ще раз натякає на силу і потенціал краси, об яку може спіткнутися «жертва». Di Lella вважає, що ця порада є слухна. Він стверджує, що чоловік не повинен одружуватися з жінкою лише через її красу чи багатство³⁴. Цей вірш певним чином перегукується з Сир 31:6 (*«Багато людей пропало з-за золота, і падіння їхнє було неминуче»*). Перефразовуючи вищесказане можемо сказати, що багата жінка – це приманка і пастка разом взяті, а також сформулювати висновок *«Вибирайте дружину радше вухом, ніж оком»*.

А у вірші Сир 25:22 сором і гнів виникають, коли дружина фінансово підтримує чи навіть утримує свого чоловіка, оскільки це також є предметом сорому. Згадувана вище Samr коментує, що тут зазначено для жінок певний подвійний зв'язок. Тобто, оскільки чоловіки не можуть одружуватися з більш

³² Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 348.

³³ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 348.

³⁴ Там само

заможним класом, жінки мають бути приманкою для чоловіків, а їхні сім'ї – засобом соціального просування відповідно.³⁵ А Di Lella, порівнюючи дружину, яка підтримує свого чоловіка (оскільки він одружився з нею за гроші, які вона приносить), із «жорстоким рабством», стверджує, що тут мудрець натякає на гнітючу службу, яку заможні єгиптяни нав'язували ізраїльтянам і відсилає до Вих 1:14; 6:9 та Втор 26:6³⁶.

Ще один вірш з категоричною критикою жінки це Сир 25:24. Вплив на чоловіка дружиною, яка не робить його щасливим, описується як погіршення, що прогресує – депресія, фізична слабкість і, нарешті, смерть. Цей вірш «Від жінки гріх почався – з-за неї й усі вмираємо» тут є кульмінацією. McKinlay порівнює цей вірш зі сценою гріхопадіння «Тож побачила жінка, що дерево було добре для поживи й гарне для очей і приманювало, щоб усе знати; і взяла з нього плід та й скуштувала й дала чоловікові, що був з нею, і він теж скуштував» (Бут 3:6). І далі він робить висновок, що в книзі Сираха виглядає так, що Єва бере на себе всю провину³⁷. З іншого боку американський біблеїст Carol Meyers схиляється до думки, що автор книги Сираха ймовірно займав позицію меншості, тому що його сучасники були схильні приписувати гріх або Адаму або падінню злих ангелів і їх співжиття з жінками (Бут 6:1-4)³⁸. Ще один біблеїст Jack Levison припускає, що вірш Сир 25:24 стосується не Єви, а злої дружини. Тому, на його думку, правильно перекладати так: «Від [злої] дружини початок гріха, і через неї ми [чоловіки] всі помремо»³⁹. А Псевдо-Філон (I ст. після Хр.), додає, що перший «чоловік переступив шляхи мої, і був переконаний своєю жінкою; і її обманув змій. І тоді смерть була призначена для поколінь людей»⁴⁰. Angela Standhartinger, професор із вивчення Нового Завіту в Марбурзькому університеті (University of Marburg) зазначає, що існують і деякі

³⁵ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 29.

³⁶ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 348.

³⁷ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 169.

³⁸ Meyers C. *Discovering Eve: Ancient Israelite Women in Context*. Oxford University Press, New York 1988, 75.

³⁹ Levison J. *Is Eve to Blame? A Contextual Analysis of Sirach 25:24*. Catholic Biblical Association, Vol. 47, No. 4 (October, 1985), pp. 617-623 (7 pages), Ohio Northern University, 622.

⁴⁰ Harrington D. J. *Translation in The Old Testament Pseudepigrapha*, ed. James H. Charlesworth, New York: Doubleday, 1985, 2:297–377.

інші контртрадиції. У своїй статті «Manuscript and gender: Eve's testament» вона згадує Апокаліпсис Адама (твір з бібліотеки Nag Hammadi), який розповідає про повчання Адама своєму синові Сету «Коли Бог створив мене із землі разом із Євою, твоєю матір'ю, я ходив з нею у славі, яку вона бачила в еоні, з якого ми вийшли. Вона навчила мене слова знання вічного Бога»⁴¹. У цій статті розглядається розповідь Єви про гріхопадіння. Стаття входить до групи текстів, які розповідають про долю її та її чоловіка після вигнання з раю. Твір сьогодні відомий як «Життя Адама і Єви»⁴², або, у грецькій версії, «Апокаліпсис Мойсея»⁴³. Пригадування історії Єви також можна знайти й в новозавітних текстах у св.Павла (2Кор 11:3; 1Тим 2:14)⁴⁴.

А в інших уривках автор книги Сираха говорить про смерть як про долю, нав'язану людині від початку (Сир 14:17).

Цікавим є питання чи в перекладі вірша Сир 25:24 має бути «жінка» або «дружина»? Контекст вказує більше на «дружину». Levison погоджується з цією думкою і каже, що тут «автор книги Сираха цікавиться жінками лише в їхніх ролях дружин і дочок».⁴⁵

Подібне питання можна поставити й щодо «ми»: це стосується всього людства чи лише всіх чоловіків? Знову ж таки контекст схиляє більше до другого. Це також певним чином вказує на вірш Сир 26:1, який слідує майже за ним і протиставляє руйнівний вплив «поганої» дружини наслідкам «доброї» дружини, яка продовжує дні свого чоловіка.

Цікаве питання виникає – чи буде ефект суттєво змінюватися, якщо буде йтися про дружин і чоловіків як подружжя чи про чоловіків і жінок загалом? Як зазначає Frymer-Kensky (професорка богословської школи Чиказького

⁴¹ Standhartinger A. *Manuscript and gender: Eve's testament* in GLAE/Apoc. Mos. 15–30 and LLAE 45–60, 216.

⁴² Stone M.E. Adam and Eve in the Armenian Traditions: Fifth through Seventeenth Centuries, EJL 38 (Atlanta, Ga.: Society of Biblical Literature, 2013).

⁴³ Murdoch B. The Apocryphal Adam and Eve in Medieval Europe: Vernacular Translations and Adaptations of the Vita Adae et Evae (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁴⁴ Але боюся, щоб, як змії був обманув Еву своїм підступом, так не попусувалися думки ваші, й ви не відхилилися від простоти й чистоти щодо Христа (2 Кор 11:3);

І Адам не був зведений, жінка ж, зведена, завинила (1 Тим 2:14).

⁴⁵ Levison. *Is Eve to Blame?*, 619.

університету, доктора філософії Єльського університету): «Цілком можливо, що цей вірш у книзі Сираха був неправильно витлумачений у світлі пізніших коментарів... Проте, загалом женоненависницький тон автора книги Сираха є незаперечним»⁴⁶ Деякі дослідники, Сатр зокрема припускають, що тут є подвійний зміст і він говорить як про приватне, так і про універсальне, які однаково засуджується.⁴⁷

Ще одне питання, а що означає «гріх»? Як зазначає Trenchard гріх це – протилежність чи антитеза Мудрості та страху Божому. Все, що є ідеалом у моральному та правильному житті, зустрічає тут свою протилежність. Він продовжує, що гріх не має якогось особливо виміру в цьому місці книги Сираха, хоча тут в центрі уваги – негативна роль жінки. Так само зв'язок між гріхом і смертю не слід розглядати як центральне місце в цьому уривку чи навіть як проблему, яку потрібно вирішити. Автор книги Сираха задовольняється тим, що відображає елементи гріха і смерті в історії буття як негативні наслідки вчинку жінки. Він перший, хто зробив цей акцент.⁴⁸

Все ж надію для чоловіка дає метафора у вірші Сир 25:25: якщо можна стримати воду, можна контролювати й таку «злу» дружину. А якщо це не спрацює, він може з нею розлучитися. Як пише Levison, «не залишається іншої альтернативи для чоловіка, який бажає залишатися праведним»⁴⁹. Однак, тут варто додати, що хоча в деяких крайніх випадках і вартує розлучитися зі злою жінкою (згідно з порадою в Сир 25:26), яка описана у віршах, що передують, все ж автор засуджує необґрунтоване застосування цього (див. Сир 7:26) і нарікає на те, що з багатьма добрими жінками поводяться несправедливо (див Сир 28:15).

Як висновок до підрозділу можемо сказати, що такі категоричні відгуки про злу жінку, які бачимо в автора книги Сираха (як зрештою і в інших книгах

⁴⁶ Frymer–Kensky T. *In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth*. Random House Publishing Group 1993, 279.

⁴⁷ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 29.

⁴⁸ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 82.

⁴⁹ Levison. *Is Eve to Blame?*, 620.

біблійної літератури мудрості), можна радше пояснити висотою біблійного вчення про святість шлюбу, сім'ї. Адже шлюб поєднує чоловіка і жінку в одне тіло і відповідно розуміємо як важко грішить порушниця цього святого союзу. В той час сім'я була міцною клітиною живого церковно-політичного організму, яким був вибраний народ Божий. Тут чоловік був головою, а жінка – його вірною помічницею, діти мали однозначний послух перед батьками. І якщо траплялося так, що жінка руйнувала сім'ю своєю немудрою, дурною поведінкою, то вона накликала на себе загальний осуд і зневагу. Мабуть, цим і можна пояснити суровий осуд блудниць та злих жінок, який тут зустрічаємо. Також варто зазначити, що переступи закону чоловіком – гріх перелюбу, звісно не є менш важчим, однак наслідки його не настільки руйнівні для сім'ї й роду загалом, як наслідки перелюбу жінки (наприклад, Сир 23:16-27). На цей момент дуже впливає ретельність, з якою євреї намагалися зберігати чистоту свого роду.

2.3. ВИБІР ЖІНКИ

В цьому підрозділі мова буде йти про вибір жінки. Далі ми побачимо, що тема, яку підіймає автор книги Сираха, є однією з найважливіших для нього. Його роздуми щодо цього не лише багато говорять нам про його власний душевний стан, але також розкривають і дещо з єврейського соціального та сімейного життя у грецький період. Щобільше, висновки, які зможемо зробити в кінці цього підрозділу, допоможуть нам зрозуміти наше власне суспільство. У нас не залишиться сумнівів у тому, що чоловікові потрібна дружина. Йому потрібна дружина, щоб поставити його на «якір» і створити для нього будинок (див. Сир 36:25). Чоловікові потрібна дружина для власної самоповаги. Дружина – це не лише джерело сили, але також і гарна інвестиція.

Отож, переваги доброї жінки можна зустріти так само в місцях, де мова йде про вибір жінки (Сир 36:18-27). Як зазначає McKinlay у цих віршах можна помітити контекст необхідності певної «розбірливості», «здатності розрізняти» при виборі. На його думку, тут кожна стрічка починається шаблоном «це так...але так краще», таким чином підкреслюється важливість ретельного вибору дружини. Вірш 26 певним чином пояснює, що у випадку шлюбних партнерів ця «розбірливість» належить саме чоловікам, адже жінки без розбору візьмуть будь-якого чоловіка.⁵⁰ Отже, можемо зробити висновок, що тут сформульовано певний критерій: краса в дружині – це благо, яке освітлює обличчя її чоловіка. А Trenchard у своєму коментарі до цього уривку додає, що важливішим тут є «зцілення язика». Він зазначає, що чоловік хоча і віддав би перевагу тій дружині, яка мовчить (Сир 26:14), тут він принаймні задовольниться і тією, яка говорить ніжно. Крім того, на думку коментатора це твердження має на увазі, що якщо добра дружина володіє заспокійливою мовою, це справді буде незвичайним явищем.⁵¹

⁵⁰ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 173.

⁵¹ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 22.

Далі McKinlay в «*помічниці – з ним споріднену, стовп для опертя*» (Сир 36:24) впізнає Єву (Бут 2:18,20). Він каже, що якщо вже згадуваний раніше вірш Сир 25:24 «*Від жінки гріх почався – з-за неї й усі вмираємо*» кидає тінь на жінку, то у вірші Сир 36:25 мандрівний втікач багато в чому нагадує і «завдячує» Каїну, тобто чоловікові («*де жінки немає – чоловік стогне, блукаючи*»). Він продовжує, що «*коли в неї на язиці доброта і скромність, то й чоловік її інакший, ніж звичайні люди*» (Сир 36:23). Бачимо «заспокійливу, зцілюючу» мову, яка дуже схожа до «*Язык лагідний – дерево життя, лукавий – пригноблює душу*» (Прип 15:4), де язык порівнюється з «деревом життя», що, своєю чергою, перегукується з «*Вона дерево життя для тих, хто її держиться, щасливий, хто її вхопився*» (Прип 3:18), де сама Мудрість описана як дерево життя.⁵²

А Di Lella бачить у єврейському варіанті вірша «*Хто жінку здобуде, той щастя починає*» (Сир 36:24), який він перекладає як «найбагатший скарб», відлуння або гру слів з віршем «*Господь створив мене почином путі своєї*» (Прип 8:22) і робить висновок, що автор книги Сираха чітко має на увазі, що дружина має бути порівняна з Пані Мудрістю.⁵³ Однак тут варто зазначити, що існує і майже протилежна думка. Trenchard, спираючись на те, що жінка часто зустрічається в поєднанні з художністю та звірами, стверджує, що тут погляд на статус дружини є нижчий, ніж той, який зазвичай зображено у Старому Завіті. Як висновок він припускає, що шлюб це питання купівлі власності.⁵⁴ Отже, якщо спробувати об'єднати вищенаведені думки, то можливо припустити, що в книзі Сираха зливаються Єва та Мудрість. В цих коментарях можна побачити ідеал жіночих образів, зокрема в їхніх ролях дружин та інших жіночих уособлень. Адже всі повинні бути вродливими, м'яко розмовляти та підтримувати своїх чоловіків.

⁵² McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 173.

⁵³ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 431.

⁵⁴ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 23.

McKinlay відсилається до образу жінки з 31 глави Приповідок (похвала чеснотливій жінці), де, на його думку, жінка не так сильно обмежена, як жінка дружина в Сир 36:18-27. Він резюмує, що мета полягає не в тому, щоб оспівувати чи хвалити жінку, а швидше в тому, щоби підкреслити потребу чоловіка мати таку дружину.⁵⁵ На його думку, суть в тому, що ніхто не буде довіряти чоловікові без дружини та дому.

Henry McKeating, доктор Ноттінгемського Університету пояснює цей уривок тим, що автор книги Сираха фактично говорить нам, що чоловікові потрібна дружина для його власної самоповаги. І тут питання не лише самоповаги, а й поваги з боку інших. Це питання є публічне і тому важливими є репутація та честь.⁵⁶

Зараз звернемо увагу саме на жінок дружин. Перше питання, яке виникає, чи зміниться ситуація, коли доньки стануть жінками та дружинами? McKinlay зазначає, що варто пам'ятати, що ці тексти є порадою, яку чоловік-мудрець дає молодим хлопцям, яким він пише і до яких часто звертається як «сини».⁵⁷ Далі варто відзначити, що мудрець в книзі Сираха не забуває згадати про вдів. Це бачимо на початку книги, де серед чинів добра знаходимо згадку про вдів (Сир 4:10), а також більш чітко в Сир 35:14-18, де йде мова про праведне життя. Також серед загальних порад щодо «бути добрим супроти всіх» (Сир 7:18-36) є дві згадки про жінок, одна позитивна, друга негативна. У вірші 19 жінка – це мудра і добра дружина, цінність якої вище золота (перегукується з Прип 31:23, де стверджується, що чоловік такої *чесотної* взірцевої жінки, гідної дружини та гідної довіри матері був серед «старійшин Ізраїля»). А от у вірші 26 вона є дружиною, яку ненавидять. Тут знову показано приклад чоловічої точки зору – що рішення повністю належить чоловікові, і чи правий, чи ні, не має значення. Також якщо уважно придивитися, то вірш 19 обрамлений негативними

⁵⁵ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 174.

⁵⁶ McKeating H. *Jesus ben Sira's Attitude to Women*. ExpTim 85 (1973), pp. 85–87, 85.

⁵⁷ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 166.

натяками на те, що дружини «нерозсудливої» слід негайно позбутися. Отже, як робить висновок McKinlay шановані дружини, прогнані дружини та ненависні дружини – усе це частина світу автора книги Сираха. І справжнє питання стосується критеріїв оцінки дружин і тих, хто встановлює їх⁵⁸.

У віршах Сир 9:1-9 бачимо додаткові поради щодо дружин та жінок. Щось подібне можна знайти в Книзі Приповідок (Прип 6:20-7:5; 7:22-23; 9:13-18; 31:3)⁵⁹. Ці поради щодо поведінки супроти жінок це фактично перелік застережень, яких слід остерігатися, іншими словами уникати зла і пасток, що походять від жінок. Вірш Сир 9:2 радить *«не віддаватися в руки жінці, бо коверзуватиме над тобою»*, тобто не віддавати своє життя жінці дружині, щоб вона не потоптала тебе. На думку Patrick William Skehan, американського дослідника старозавітних семітів, який перекладає це як загрозу «гідності» чоловіка, цей вірш має подібні наслідки, як і вірш Сир 47:19, де є посилання на Соломона (*«Та прихилив ти жінкам свої боки, то й став еси рабом власного тіла»*). Вислів «потоптати свою гідність» на думку Skehan відсилає нас до запозичених образів з Второзаконня (Втор 33:29)⁶⁰.

Зрештою це може мати й ширше розуміння – відчувати, що дружина «пройде по тобі» чи що дружина «вилізе тобі на голову». Як зазначає у своїй статті Сатр у цьому уривку є прихований страх втрати самоконтролю, починаючи з першого «не ревнуй». Цікавими є її подальші роздуми й спостереження, зокрема як вона пояснює зв'язок між віршем Сир 9:1 та всіма наступними:

...з жінками, окрім його дружини, застереження полягає в тому, щоб уникати. Дружина представляє найбільшу проблему і, отже, очолює список, саме тому, що її неможливо уникнути. За жахливою іронією долі можна в один слабкий момент втратити контроль

⁵⁸ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 166.

⁵⁹ Прип. 6,20–35 про чужоложство; Прип. 7,1–5 про Батьківське навчання; Прип. 7,22–23 про недосвідченого юнака; Прип. 9,13–18 про бенкет дурноти та Прип. 31,3 про Притчі Лемуела: добра засада

⁶⁰ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 215–216.

над собою і втратити контроль над цим володінням. Враховуючи це тлумачення, 9:2 забезпечує логічний перехід від уваги до своєї дружини до уваги до інших жінок⁶¹.

Існують також і інші тлумачення цього першого вірша. Наприклад, Trenchard пропонує так: «чоловіка... попередити, що вона може... виявити певну подружню невірність з його боку. Якщо це станеться... і вона викриє його, він зазнає публічного сорому»⁶². А от Di Lella дотримується тлумачення згідно з яким ревності «можуть сприяти реалізації того, чого бояться»⁶³. Він пояснює, що поради автора книги Сираха у вірші 9:1 щодо ревностей є переконливими. Дійсно, адже ревності є одним із небагатьох пороків, від якого не здобувають здавалося б очевидної користі, а лише зло. І на думку Di Lella мудрець тут наводить вагому причину уникати цього, оскільки це може сприяти реалізації того, чого бояться. Далі Di Lella зазначає, що хоча автор, як і інші чоловіки в суспільстві того часу, з нашої точки зору міг бути звинувачений у чоловічому шовінізмі, все ж він не піддавався йому, коли писав вірш 2, тому, що цей вірш може слугувати вступом до наступних віршів 3-4, де йдеться про жінок сумнівних чеснот. Однак однаково ймовірно, що вірш 2 стосується як дружини з вірша 1, так і жінок з віршів 3-4⁶⁴. Таким чином, автор книги Сираха по суті стверджує, що хоча любов не повинна бути ревнивою (вірш 1), вона також не повинна бути безхребетною (вірш 2).

А Camp припускає що цей термін вживається тут не стільки в значенні «ревнувати», а радше як «завзятий або пристрасний», що відповідно приводить до читання «не відчувай пристрасті до дружини свого лона, щоб вона не навчилася зла проти тебе», тобто «проблема полягає, принаймні, не в контролі над сексуальністю його дружини.. ., а над його власною». Це узгоджується з основною темою самоконтролю, яку вона пропонує у своїй статті⁶⁵.

⁶¹ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 22-23.

⁶² Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 30.

⁶³ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 218.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 22.

Ще одну цікаву думку висловив Gilbert Maurice у своїй статті «Ben Sira et la femme» де запевняє, що пристрасть чоловіка до дружини може спонукати його запідозрити її в невірності. Він посилається на Чис 5:14 («і як охопить його дух ревности і заходить він ревнувати свою жінку...») і робить висновок, що дійти до цього означає ризикувати дати дружині ідеї, яких у неї не було. Тобто це цілком може мимоволі спонукати її до перелюбу. Отже, на його думку, мудрець рекомендує непідозрілу прихильність чоловіка до дружини, бо чоловік легко ревнує⁶⁶.

Насамкінець McKinlay звертає увагу, що та сама тема тривоги описана у вірші Сир 33:20 («Синові й жінці, братові й другові, доки живеш – не давай над собою орудувати; а й майна свого не давай іншому, щоб не довелось тобі, розкавшись, просити його назад»). Правда тут ця тривога щодо контролю вже поширена на сина, родича та друга, а також на дружину⁶⁷.

У віршах Сир 9:3-4 можна помітити відгомін з книги Приповідок (Прип 5:3; 6:24; 7:21)⁶⁸. Як зазначає Skehan вислів «не зустрічайся (ніби випадково) з незнайомою жінкою» припускає ситуацію з Прип 7:10-27, де жінка, одягнена як повія (у вірші 10), вказує (вірш 19), що вона заміжня. Натомість автор же у контексті книги Сираха просто робить її повією⁶⁹. Di Lella коментуючи ці вірші, пояснює значення дієслова «не зустрічайся» з вірша 3 у єврейській мові (див Бут 20:4; Лев 18:6; Лев 18:14; Лев 18:19; Втор 22:14; Іс 8:3; Єз 18:6). На його думку, воно може означати «підходити, наближатися» або «наближатися для статевого акту» і обидва ці значення присутні у вірші 3⁷⁰. Також він наводить посилання на книгу Приповідок щодо вислову: «Чужа жінка» щоби позначити повію або перелюбницю (див Прип 2:16; 5:3; 5:20; 7:5; 22:14; 23:27).

⁶⁶ Gilbert M. *Ben Sira et la femme*. Roma: Pontificum Institute Biblicum 2015, 431.

⁶⁷ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 167.

⁶⁸ Прип. 5,3 про облудні чари перелюбки; Прип. 6,24 про чужоложство; Прип. 7,21 про недосвідченого юнака

⁶⁹ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 216.

⁷⁰ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 218.

Стосовно «пасток» чи «сітей» «чужої жінки» Di Lella пропонує порівняти їх з уривками Прип 7:22-23,26. А ще Di Lella посилається на Duesberg-Fransen, який вважає, що ми повинні звернути увагу на контраст між сітями блудниці та сітями, петлею, путами і ярмом мудрості⁷¹. Для цього Di Lella пропонує порівняти з уривками Сир 6:24-25,29-30.

Щодо захоплення співочими дівчатами у вірші 4 Di Lella пропонує порівняти їх з 2 Сам 19:36 про Давида і старого Барзіллая та з Іс 23:15-16 про дівчину-співачку як повію.

У вірші Сир 9:9 з'являється тема жінки/трапези. На думку McKinlay тут йдеться не стільки про персоніфіковану протипагу Мудрості, скільки про реальну дружину іншого чоловіка, яка вечерятиме поруч із необережними й приведе їх до смерті⁷². Цю тему вина та жінок автор книги Сираха підіймає також і в Сир 19:2, де йдеться про страх/попередження щодо випивки з жінками-повіями («Вино й жіноцтво пантеличать і розумних; хто до повій пристане – пристане до безстидства»).

Одна із часто повторюваних тем у тексті книги Сираха про жінок – це тема краси, ставлення до якої знову напрочуд дwoяке. Скажімо, тут в Сир 9:8 краса теж пастка. Багато хто через брак самоконтролю помер через свій потяг до цього. Наприклад, згадуваний Gilbert Maurice відсилається до тендітної натури чоловіка, так захопленого нестримною пристрастю. Він зазначає, що крихкість людини це коли її пристрасть бере верх і закликає: «Будьте обережні навіть зі своїми очима!»⁷³.

Таким чином, уривок Сир 9:1-9 з однієї сторони каже, що пристрасть чоловіка до дружини не може доходити до ревнощів, а з іншої необхідно уникати відвідування чи будь-якого пошуку іншої жінки, окрім своєї власної. Справа не в тому, що автор книги Сираха зневажає співачку, молоду незайману,

⁷¹ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 218.

⁷² McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 167.

⁷³ Gilbert. *Ben Sira et la femme*, 432.

вродливу жінку чи навіть повію, а в тому, що він добре знає, що чоловіча пристрасть легко розпалюється, особливо коли жінка куртизанка вдається до махінацій. По суті, одружений чоловік, який йде шукати свого задоволення деінде, виглядає як наївний простак, спійманий у тенета, як горобець, який залишить там свій статок, якщо не життя, якщо його спіймають на злочині (див. Сир 9:9).

Розглянемо ще інші глави книги Сираха з точки зору вибору жінки. Уривок Сир 23:22-27 має багато спільного із наступною главою Сир 24. Твердження, що *«діти її не закоріняться, не принесе плодів її віття»* має контекст суворого засудження невірної дружини. Як зазначає McKinlay це засудження пригадує дуалізм Приповідок щодо поганої/доброї жінки⁷⁴. Цей уривок доповнює вірші Сир 23:16-21, які на думку Andrew Bruce Davidson (професор івриту та східних мов у Новому коледжі Единбурзького університету, також він є і доктором медичних та юридичних наук) є не менш похмурими, а також в них додається жахлива риса: *«Він не зупиниться, поки не помре»*. Тобто ніщо не є таким огидним для автора книги Сираха, як літній розпусник (*«старий перелюбець, що з глузду з'їхав»*, Сир 25:2)⁷⁵. Продовжуючи McKinlay зауважує помітні істотні відмінності між цими «чоловічими» (16-21) та «жіночими» (22-27) віршами. Хоча двоє з тих уривків як чоловік, так і жінка несуть відповідальність перед Богом, вірш Сир 23:23 додає, що жінка також образила свого чоловіка і що її покарання продовжується навіть після її смерті через дітей. Згадки щодо дітей, які були народжені поза шлюбом, тлумачилася по-різному. Наприклад, Camp пропонує як можливий сценарій те, що дружини бідних чоловіків вступають в інтимні стосунки з багатими покровителями, щоби допомогти утримувати свої сім'ї. Як вона пише, проблема тут полягала б у ганебній необхідності для чоловіка (щоби уникнути сорому) прийняти як законний плід праці своєї дружини для іншого⁷⁶. А Trenchard бачить, як

⁷⁴ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 168.

⁷⁵ Davidson A.B. *Sirach's Judgment of Women*. The Expository Times Volume 6, Issue 9 Pages: 402 - 404, 403.

⁷⁶ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 28.

бездітна жінка вдається до такої практики, щоб отримати спадкоємця для свого чоловіка, і в цьому випадку це, на його думку, відповідає настрою, який зустрічаємо в Муд 3:13⁷⁷. McKinlay наголошує, що обидва ці уривки (16-21 та 22-27) містяться у главі, яка відкривається молитвою. Ця молитва допоможе молільнику бути врятованим від власної чуттєвості та захищеному від втрати самоконтролю⁷⁸. Цей страх Господній, на його думку, є справді такий великий, що він повертається знову і знову. Бачимо також у Сир 33:23 строге попередження про те, щоб контролювати усі наші справи – *«у всіх своїх ділах будь незалежний і не допускай твоїй славі заплямитись»*.

Вірш Сир 25:1, який слідує зразу за гімном Мудрості в главі Сир 24, є доволі помітним контрастом до попередньої картини у главі Сир 23. Тут зображено гармонію дружини та чоловіка у списку насолод. Roth Wolfgang, відомий німецький пастор та вчений Старого Завіту (Heidelberg університет, Німеччина) у своїй статті «Про гномічно-дискурсивну мудрість Ісуса сина Сираха» зазначає, що в цьому числовому вірші, який згадує задоволення в трьох речах, «охоплюються три концентричні сфери соціальної структури: Ізраїль («брати»), місто («сусіди»), сім'я («чоловік/дружина»)»⁷⁹. Загалом у віршах Сир 25:1-26:29 тема правильного та гармонійного життя є детально розроблена, починаючи із суспільства загалом та рухаючись далі більш конкретно до сім'ї. Як пише McKinlay домашній гармонії в Сир 25:8 та Сир 26:1-4 протиставляється довге обговорення «злої» дружини в Сир 25:13-26; 26:5-12; 26:22-27. Навіть попри те, що «приятель між жінкою та чоловіком, які дружньо живуть» в Сир 25:1 задає позитивну тему і є «третім задоволенням», в цих жіночих текстах багато про погане і менше про добре⁸⁰.

Завершити аналіз тексту книги під кутом вибору жінки хочеться оглядом Сир 26:19-27, де мова йде щодо перестороги від блудниць. Ці вірші слідуєть

⁷⁷ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 99-108.

⁷⁸ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 168.

⁷⁹ Roth W. *On the Gnostic-Discursive Wisdom of Jesus Ben Sirach*. Old Testament essays 2014, Vol: N.S.27, Edition 2, Pages: 444-471, 72.

⁸⁰ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 169.

зразу після похвали доброї жінки у вигляді поетичного порівняння її до сонця, світильника і далі вони продовжують додавати й доповнювати позитивні та негативні образи жінок, які розташовані протилежно. Варто відзначити, що ці вірші включено лише в деякі переклади. В перекладі о.Хоменка вони є, хоча в деяких грецьких перекладах вони відсутні. Цей факт, а також враховуючи те, що ці вірші майже дослівно повторюють те, що вже було сказано в попередніх віршах, може означати, що в оригінальному тексті книги Сираха цієї вставки вірогідно могло і не бути. Однак вона присутня в більшості грецьких перекладів, а також в сирійському. Отже, як зазначає Рождественский у своїй статті «О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха» у віршах Сир 26:19-20 під «цвітом твого віку» можемо розуміти нашу юність, а під поняттям «найродючіше поле» неважко вгадати жінку, яку ми собі вибираємо за дружину серед інших жінок. Жінку, з якою чоловік буде жити та з якою має принести добре потомство⁸¹.

Таким чином, підсумовуючи цей підрозділ про вибір жінки, бачимо, що майже кожен з наведених віршів ілюструє головну характеристику добродесної дружини: вона надзвичайно працююча. У неї точно немає браку ні в ініціативі, ні в можливості її проявити. Таким чином, уявлення автора книги Сираха про належну роль жінки далеко не пасивне. У деяких відносинах чоловік дуже залежить від неї. Однак ця роль обмежена тим, що вона є виключно домашньою. Жінка має велику автономію в межах своєї власної сфери, також не залишається сумнівів у тому, що її сфера – домашня. І хоча чоловік може залежати від своєї дружини у деяких речах, ця залежність має розумні межі. Мудрець попереджає, що якщо чоловік фінансово залежить від дружини, на нього можуть чекати неприємності (Сир 25:22).

А як щодо інших аспектів жіночності? Жіноча краса? Що щодо сексу? Що до товариства? З цих питань автор книги Сираха також дає конкретну і

⁸¹ Рождественский. *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сираха*, 336.

чесну відповідь і визнає, що «чоловік не бажає нічого кращого», ніж вродлива жінка. Автор дуже високо оцінює «вродливе обличчя» та «гарну ногу». Більшість дослідників вважають згаданий вірш Сир 36:22 винятком, оскільки щодо сексуальності вчення мудреця відображає невпинний наголос на стриманості. Для прикладу як зазначає Pamela Eisenbaum (ад'юнкт-професор бібліїстики та християнського походження в School of Theology in Denver, Colorado) хоча він ніколи не виступає за утримання від статевих стосунків, однак ніде не виявляє вдячності за сексуальне задоволення. Він описує хорошу дружину як вродливу, але не пов'язує її зовнішність із сексуальним бажанням⁸². Загалом автор вимагає уникати всього, що може викликати сексуальне бажання. Секс необхідний, і сексуальне бажання дуже реальне, але на відміну, наприклад, від їжі чи бажання їжі, сексуальне задоволення надто небезпечно, щоб насолоджуватися ним.

Як підсумок до даного підрозділу візьмемо такі слова мудреця, які він каже нам: «у трьох речах милуюсь і в них красуюсь я перед Господом та перед людьми» (Сир 25:1). І серед них він перераховує чоловіка та його дружину, які нерозлучні. Саме ці вислови нам варто пам'ятати та тримати у глибині душі. Особливо тоді, коли читаємо також і інші вірші, де автор книги Сираха говорить про жінок дещо інакше.

⁸² Eisenbaum P.M. "Sirach", *Women's Bible Commentary*, Ringe, 298–304, 1998, 304.

2.4. ЖІНКА МАТІР

Даний підрозділ присвячений темі жінки як матері. Як було зазначено у вступі мудрець класифікує жінок відповідно до їхніх соціальних ролей, які вони відіграють стосовно чоловіків – матері, дружини та дочки. Тому нижче розглянемо детальніше тему матері в книзі Сираха.

Подібно, як в Книзі Приповідок, у книзі Сираха є тексти, які зосереджені на жінці як матері. Інколи жінка матір навіть означає батьків загалом, як, наприклад у віршах Сир 23:14 та Сир 41:17. McKinlay взагалі вважає главу 3 книги Сираха певним коментарем і роздумами над четвертою (в нього вказано п'ятою⁸³) заповіддю, адже вона надає гарні приклади (див. Сир 3:2-4,6,9,11,16)⁸⁴.

У віршах Сир 3:3-5 бачимо турботу автора про «шанування», «прославлення», які стосуються обидвох батьків в однаковій мірі. Однак, тут же у вірші 8 є відхід від «паралельного» поняття батько/мати, бо в благословенні, яке приходить як нагорода, є лише батько один. Це також відноситься і до вірша 10, де йдеться про ганьбу, яка випливає з ганьби свого батька. Мати знову з'являється в другій частині (негативно сформульованій) вірша 11. Далі вірші 12-15 зосереджені виключно на стосунках батька і сина. В кінці у завершальних двох віршах знову повертається до батьківського рівноправ'я. Доволі «контрастний» вірш 9 звучить дуже категорично і протиставляє батьківське благословення проти прокляття матері. Цей вірш у своєму порівнянні схожий до метафори «рослина/корінь» з Прип 12:3⁸⁵.

Як зазначає Pamela Eisenbaum, уривок Сир 3:1-16 є віршами, де терміни «мати» та «батько» слід читати разом, що відображає стандартну практику паралелізму в єврейській поезії. У синтетичному паралелізмі два рядки вірша практично синонімічні або тісно пов'язані; в антитетичному паралелізмі вони

⁸³ 4-та заповідь в Католицизмі є 5-ою в Талмуді та Протестантизмі.

⁸⁴ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 161.

⁸⁵ Ніхто не може злобою скріпитись, а корінь праведних не захитається, Прип. 12,3

становлять протилежні або взаємодоповнюючі поняття⁸⁶. Справді можемо побачити, що вірш 2 підтверджує перше твердження («*Бо Господь звеличив батька у дітях, і право матері на синах закріпив*»), а вірш 9 останнє («*Бо батьківське благословення дому дітей укріплює; прокляття ж матері руйнує їхні основи*»). Разом ці вірші складають одне складне висловлювання і деталі кожного рядка не залежать від статі. Іншими словами, терміни «мати» і «батько» використовуються як синоніми для позначення «батьків».

Четверту заповідь нам нагадують також і вірші Сир 7:27-28. Тут бачимо, що пригадування шанувати свого батька є паралельним до обов'язку пам'ятати муки пологів нашої матері. J.T. Sanders у своїй статті «Ben Sira and Demotic Wisdom» досліджує глибше цю «природну і позитивну» пам'ять про пологи матері, зазначає, що це може мати довгу історію, відсилається до ранньої єгипетської «Instruction of Ani», де сказано приблизно таке: «Поділи вдвічі хліб, який ти даєш своїй матері, і носи її, як вона несла тебе. Вона мала в тобі важкий вантаж» і продовжує далі «Коли ти народився після своїх місяців, вона знову носила тебе на шії»⁸⁷.

Davidson пропонує звернути увагу на всі уривки, де, звеличуючи честь, належну батькам, автор книги Сираха зупиняється на любові та самопожертві матері, наприклад Сир 7:27. Він зазначає, що лише любов Всевишнього може перевершити любов матері (див Сир 4:10; пор. Сир 3:2,4,9). У прекрасному уривку, що вихваляє Мудрість і радість, яку вона приносить тому, хто спілкується з нею, сказано: «*І вона назустріч йому вийде, як мати, і, як жінка-дівця, прийме його*» (Сир 15:2)⁸⁸. Також Davidson у своїй статті зазначає, що прихильність чоловіка до «дружини юності» є нерозривною, а для пророка Ісаї вона є аналогом любові Бога до Ізраїлю (див Іс 54:6).

⁸⁶ Eisenbaum P.M. "Sirach", *Women's Bible Commentary*, 301.

⁸⁷ Sanders J.T. *Ben Sira and Demotic Wisdom*. *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*; Leiden Vol. 15, (Jan 1, 1984): 199-201, 65.

⁸⁸ Davidson. *Sirach's Judgment of Wome*, 403.

Гарні порівняння можна знайти також в Сир 4:10; 15:2⁸⁹ де показано нагороду за правильні вчинки. Тут бачимо, що Бог і Мудрість відноситься до праведних, як матір. На додаток, як зазначає McKinlay вірш Сир 15:2 є повністю жіночий. Тут бачимо порівняння матері й дружини, які використовуються для Мудрості. І в цій «мудрій» мрії про блага Мудрості є і мати й дружина, які «познайомили» одну з другою через їхні стосунки з сином/чоловіком⁹⁰. Далі він продовжує і звертає увагу на початок глави Сир 40, де також йде мова про відношення «жіночого з жіночим» і тут є сильне відлуння до книги Буття 3:19-20. На думку McKinlay тут бачимо, що все життя людини по людському й образно «обрамляють» матері, хоча адресати (ті, до кого звертаються) називаються як діти Адама (Сир 40:1). Як він пише, тут знову присутня певна амбівалентність (роздвоєність)⁹¹. Щодо відлуння до книги Буття, то як зазначає Snaith, як не дивно, єврейська фраза не вживається щодо землі в Бут 3:19, а щодо Єви в Бут 3:20, і відповідно він ставить риторичне запитання: «Чи автор книги Сираха помилився у своїй цитаті?»⁹² Також можемо знайти й інші вірші, де є посилання на початок утроби, наприклад Сир 49:7.

Таким чином матері – єдині жінки, яких не торкається негативна критика в тексті книги. Бачимо, що в основі всіх коментарів мудреця про матерів лежить біблійна заповідь шанувати матір і батька (Вих 20:12; Втор 5:16). Заповідь шанування батьків є особливо важливою для мудреця, оскільки вона прямо стосується честі. Адже, виконуючи цю заповідь, чоловік демонструє свою повагу до соціальної ієрархії.

⁸⁹ Чин добра – Сиротам будь за батька, за чоловіка для їхньої неньки, тож станеш як син Всевишнього, і злюбить він тебе більше, ніж рідна мати (Сир 4,10) Здобування мудрости – І вона назустріч йому вийде, як мати, і, як жінка-дівця, прийме його (Сир 15,2)

⁹⁰ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 162.

⁹¹ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 162.

⁹² Snaith. *Ecclesiasticus or the Wisdom of Jesus Son of Sirach*, 197.

2.5. ВИХОВАННЯ МОЛОДИХ ЖІНОК

Даний підрозділ присвячений темі виховання, в першу чергу доньок. Ця тема також є однією з провідних в книзі Сираха. Як буде показано далі в тексті книги Сираха дочки не отримують практично жодного вдячного коментаря від автора (на відміну від матерів та дружин). Навпаки, на думку мудреця народження дочки – це втрата (див Сир 22:3), також вони створюють занепокоєння для своїх батьків через безліч причин, згадуваних у віршах про небезпеку дочок (Сир 42:9-11).

Отже, чому автор так зло ставиться до дочок? На думку Pamela Eisenbaum відповідь лежить у царині економіки, а також системи честі/сорому. У дочки немає можливості заробляти, однак батько повинен одягати, годувати її, давати притулок та захищати від усього, що може зашкодити її шлюбній «здатності». Якщо вона ніколи не вийде заміж, вона залишиться на відповідальності її батька. Якщо вона вийде заміж, але виявиться, що має певні недоліки – не незаймана, невірна чи безплідна, – вона може розлучитися з чоловіком і бути змушеною повернутися під опіку свого батька. Таким чином, донька може все життя стати фінансовою проблемою для свого батька⁹³. Ще більш загрозливим, ніж економічний тягар, є потенціал дівчини зганьбити свого батька своєю сексуальністю. У той час як невірна дружина може бути розлучена, а овдовіла мати зазвичай не має потенціалу для сексуальних відхилень, заміжня дочка з сексуальними схильностями може призвести до катастрофи: «Вона може зробити вас посміховиськом для ваших ворогів... і осоромити вас на публічних зібраннях» (див Сир 42:11).

Далі Pamela Eisenbaum бачить у віршах Сир 42:9-14 рекомендацію батькові тримати дівчину якомога ближче при собі. Тут хвилювання полягає не в тому, що її можуть мимовільно осквернити, спокусити чи зґвалтувати, а швидше в її

⁹³ Eisenbaum P.M. "Sirach", *Women's Bible Commentary*, 302.

силі привабливості, яку вона могла використовувати для задоволення власних сексуальних бажань (див Сир 42:1-12). Таким чином, на думку Eisenbaum дочка не повинна мати контактів із заміжніми жінками, оскільки їхні знання та сексуальний досвід можуть посилити те, що, на думку мудреця, є природною схильністю молодої жінки – до нестримної сексуальності⁹⁴. Схожі думки на цю тему зазначає також і Camp:

І дружини, і сини [чоловіка] отримують вигоду від прийняття ідеології сорому (безпека сімейного стану та дітей і спадщина відповідно). Дочки, однак, є дикою картою... він має честь запобігати посяганню на них; як жінки, вони розділяють «жіночу злочестивість» невивірковому сексуальному потягу, незаміжні вони не зацікавлені в регулюванні власної честі; пробуджені до власної сексуальності в шлюбі, вони можуть мати ще менше обмежень⁹⁵.

Варто зазначити, що не всі коментатори визнають цю точку зору. Наприклад, Henry McKeating пише про цю тривогу батька приблизно так: «ми робимо висновок, що самотні дівчата вважали життя настільки незахоплюючим і невимогливим, що єдиним фактором здатним відволікти, доступним для більшості з них, було ухилення від *батьків-драконівців*, щоб скуштувати радощі від незаконного сексу⁹⁶».

Вірш Сир 7:25 виражає певне занепокоєння, тривогу. Тут показано поєднання шлюбу та втрати тривоги за доньку. Таким чином єдина надія батька на полегшення своєї тривоги полягає в тому, щоб буквально контролювати тіло своєї доньки⁹⁷ (Сир 7:24). В цьому вірші автор показує спосіб розв'язання питання щодо доньки в пораді «дбати про її тіло», а також «і не дивися на них занадто весело». Як вказує McKinlay тут міститься відгук до книги Чисел, де є метафора благословення Ягве – «*Нехай Господь світить обличчям своїм до*

⁹⁴ Eisenbaum P.M. "Sirach", *Women's Bible Commentary*, 303.

⁹⁵ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 36.

⁹⁶ McKeating. *Jesus ben Sira's Attitude to Women*, 86.

⁹⁷ В перекладі NRSV тут вжито слово «щотливість», «тіло» або «плоть», є більш буквальним перекладом.

тебе та милує тебе!» (Чис 6:25)⁹⁸. А Skehan перекладає цю фразу як не бути поблажливим до них⁹⁹.

Ще одна цікава думка викладена у статті Camp, де вона зазначає, що сіяючі та усміхнені обличчя в Сир 3:25-26; 26:4 пов'язані з чеснотним серцем. На її думку, це підштовхує до розуміння у значенні «не розраховуйте на здатність ваших дочок принести вам честь»¹⁰⁰. Коментуючи цей же вірш Сир 7:25 Di Lella зазначає, що «дочка не має права голосу в цьому питанні». Як він пояснює, коли адресату звертання радять видати своїх доньок за розумного чоловіка, то виникає питання, чи мається на увазі такий же розумний і освічений, як і автор книги Сираха? Чия це турбота і на чию користь¹⁰¹?

Отже, немає сумнівів, що доньки сприймаються мудрецем як серйозна проблема. І звісно помітним є контраст з тим, що сказано про синів, наприклад, у Сир 30:4-5. Приклад цього також можна побачити й в Сир 22:3-5, де цілком виразно сказано, що лише недисципліновані сини викликають сором, тоді як народження дочок усюди розглядається як якась журба чи втрата. На думку Trenchard, хоча наступний вірш 4 припускає, що «розумна» (розсудлива) дочка може вийти заміж без турбот і хвилювань, все ж вірші 4-5 доволі докладно виражають те, що мається на увазі під «втратою» у вірші 3¹⁰². На питання що означає «розумна» дочка Trenchard стверджує, що тут ми обмежуємося тією, яка «прийме свого чоловіка і залишиться вірною»¹⁰³. Далі він висловлює думку, що це доволі «чоловіче» визначення, адже занепокоєння батька озвучується майже без визнання того, що він насправді лише один із двох батьків. Таким чином, Trenchard припускає, що автор книги Сираха «безсоромно не любив дочок» і у своїх посиленнях на них показав «своє особисте упередження щодо

⁹⁸ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 162.

⁹⁹ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 203.

¹⁰⁰ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 34.

¹⁰¹ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 206.

¹⁰² Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 292.

¹⁰³ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 138.

жінок ясніше, ніж будь-де»¹⁰⁴. А от McKinlay каже, що цей текст, написаний чоловіком для чоловіків, які гідні співчуття та поділяючих тривогу, водночас про жіночу точку зору в тексті немає натяку¹⁰⁵. Тобто він сумнівається, що варто бути таким категоричним, як Trenchard.

Цікавим є ще одне зауваження, яке висловив Trenchard, що Старий Завіт ніколи не обговорює доньок як ізольовану тему. Він додає, що в біблійній літературі мудрості є «випадкові посилання», знайдені в Іов 1:2,13,18; 42:13,15; Прип 30:15 (метафоричний); 31:29. Жодне з них не є обговоренням дочок як таких і жодне не є принизливим¹⁰⁶.

В продовження теми доньок поглянемо ще на главу 26 книги Сираха. Як зазначалося вище (див. підрозділ 2.2) існує певна дискусія між дослідниками книги Сираха чи вірші Сир 26:10-12 стосуються дружини, чи доньок? Скажімо, McKinlay стверджує, що ці вірші стосуються доньок (стверджує, що вони перекликаються з Сир 42:1). Одночасно Skehan вважає, що контекст глави 26 відноситься до «дружини»¹⁰⁷. Trenchard переконує, що тут потрібно читати слово «донька»¹⁰⁸. А Claudia Camp погоджується зі Skehan на тій підставі, що посилання на «сороміцький погляд» в Сир 26:11 та «сексуальна активність» у вірші Сир 26:12 мають асоціації з «очима/повіками» та поведінкою блудної дружини в Сир 26:9¹⁰⁹. Також щодо вірша Сир 26:12, на думку Trenchard він хоч і написаний через метафору, однак він є досить чіткий і конкретний у його подвійному значенні. Він пише, що навіть сама структура чи схема, за якою побудовані ці порівняння («відкриття рота, будь-яка вода, будь-який кілок, що відкриває сагайдак»), вказує на певну конструкцію, де кожна стрічка є натяком на статевий акт¹¹⁰. Тому, якщо це справді стосується доньок, а не дружин, то це виражається у досить конкретній формі тривоги. Тут «донька» означена

¹⁰⁴ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 171.

¹⁰⁵ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 163.

¹⁰⁶ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 164.

¹⁰⁷ Skehan – Di Leila. *The Wisdom of Ben Sira*, 346.

¹⁰⁸ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 295.

¹⁰⁹ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 22.

¹¹⁰ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 145.

прикметником «розпущена». Бачимо, що сором та ганьба згадуються тут майже в кожному вірші, а також є основною темою віршів Сир 22:4-5.

Як зазначає McKinlay, можливо і не дивно, що найдовший і найрозвиненіший розділ про доньок, який бачимо у Сир 42:9-12, є частиною ширшого уривка, який присвячений сорому (див. Сир 41:14-42:8)¹¹¹. У своєму коментарі до теми «обережність-сором» Sanders робить висновок, що «сором є ключовою етичною санкцією в книзі Сираха», а Сир 41:10-13 дає можливо, ключ до всієї роботи¹¹². Також він робить наголос на обережності, часте вживання «дбай/бережи/зважай», яке вже зустрічалося явно чи неявно в Сир 7:24; 26:10-22.

Claudia Camp досліджує тему сорому ще глибше, спираючись на сучасні антропологічні дослідження різних суспільств, де «як честь, так і ганьбу чоловіки набувають через жінок, особливо через сексуальну поведінку жінки». Отже, жінка є водночас як «слабкою ланкою» в ланцюзі честі, так і потужною через свій «потенціал для колективної ганьби»¹¹³. Також Camp акцентує на тому, як часто честь використовується у парі із соромом, і так пише про сором в сучасній середземноморській культурі: «сором – це не особисте почуття невдачі, яке може бути сильним сьогодні, але завтра зменшується. Це швидше культурно визначена в'язниця, яка впливає на здатність людини ставитися до інших нарівні. Дійсно, це клеймо, яке може навіть передатися і приєднатися до наступного покоління»¹¹⁴.

Вищенаведені думки Camp допомагають зрозуміти чому у тексті книги Сираха такі терміни, як слава, честь і велич так часто з'являються разом із ганьбою та соромом. Ці думки також пропонують пояснення того, чому, за словами Trenchard «для автора книги Сираха думати про дочку фактично

¹¹¹ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 164.

¹¹² Sanders. *Ben Sira and Demotic Wisdom*, 83,86.

¹¹³ Camp. *Understanding a Patriarchy*, 36.

¹¹⁴ Там само.

означає думати про можливе безчестя»¹¹⁵. Нарешті чому ці уривки про доньок так тісно пов'язані зі згадкою про сором. Відтак в главі Сир 42 знаходимо пораду пильно наглядати за «джерелом безсоння» (див. Сир 42:9,11). Подібне поєднання тривоги й проблеми шлюбу були присутні у главі Сир 7. На думку McKinlay, тут переплітаються принаймні три аспекти цієї проблеми:

1. Чи вийде дочка взагалі заміж?
2. Вона залишалася незайманою до шлюбу, і, одружившись, вона буде продовжувати бути вірною чоловікові?
3. Чи матиме вона дитину поза шлюбом, чи не зможе мати дітей у шлюбі?

У вірші Сир 42:11 пояснюється причина всієї цієї тривоги. Це сором, публічні глузування та соціальне тавро. Рішення це – тримати дочку якомога далі від вікон і навіть від компанії літніх жінок; іншими словами, заткнути їй рот¹¹⁶. Як зазначає у своїй статті Gilbert Maurice щось подібне, а точніше про усамітнення молодих дівчат, можна знайти у 2 Мак 3:19¹¹⁷. А McKinlay доповнює, що попередження у вірші Сир 42:12 вказує на небезпеку краси для будь-якого чоловіка, хто міг би її побачити (для тогочасної патріархальної культури це в принципі зрозуміло)¹¹⁸. Завершення цього вірша 12 на перший погляд здається дивним – небезпека проведення часу в компанії заміжніх жінок. Тут варто зазначити, що наступні вірші 13-14 дещо пояснюють це (див. підрозділ 2.2 про лиху жінку). Таким чином, оскільки у вірші Сир 42:11 чітко зазначено, що доньки розглядаються майже повністю в контексті сорому, то можливо, тоді це не так дивно, що тут, здається, немає навіть натяку на Мудрість, асоційовану із жіночою статтю¹¹⁹.

Таким чином, одна з провідних тем, якої ми торкнулися вище, це питання виховання доньок. У попередніх підрозділах автор визнає, що дружина може

¹¹⁵ Trenchard. *Ben Sira's View of Women*, 140.

¹¹⁶ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 165.

¹¹⁷ Gilbert. *Ben Sira et la femme*, 439.

¹¹⁸ McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 166.

¹¹⁹ Там само.

бути великою допомогою чоловікові або великою перешкодою, а тут він стверджує, що дочка це завжди жахливий тягар. Народження доньки означає «втрату» говорить він (див. Сир 22:3), а в Сир 42:9 він пояснює чому. Занепокоєння донькою не дає спати батькові ночами. Коли вона молода, він непокоїться, що вона не знайде собі чоловіка. Коли вона виходить заміж, він переймається тим, що чоловік може втомитися від неї. Коли вона незаймана, він турбується, як би вона не завагітніла. Коли вона має чоловіка, він турбується, що вона не зможе мати дітей або що у неї може бути роман з іншим чоловіком. Все це, мабуть, свідчить про серйозну недовіру в тому світі до молодих жінок загалом.

На завершення всього розділу про тему жінки в книзі Сираха можна зробити такий висновок, що читаючи книгу Сираха і роздумуючи над темою жінки в ній, можна поставити собі питання наскільки цій Книзі притаманне таке явище, як певне «роздвоєння» у відношенні до жінок. Адже з одного боку можна помітити багато поезії, яка, наприклад, оспівуючи Мудрість, надає їй жіночої статі, а з іншого – ставлення автора книги Сираха до «реальних» жінок. Це неоднорідне чи подвійне відношення до жінок можна відстежувати впродовж всієї книги. Професор історії М.А. Williams, який вивчає питання релігії в греко-римському світі, у своїй статті «*Variety in Gnostic Perspectives on Gender*» (*Різноманітність гностичних поглядів на гендер*) закликає бути обережними у будь-яких припущеннях щодо статі образів книги Сираха і радить читачу ретельно перевіряти такі образи. Мається на увазі – чи використовуються вони заради свого *гендерного* характеру чи з якоїсь іншої причини. Тобто іншими словами коли жіночі образи насправді є образами жіночого? Він стверджує, що важливе питання, наскільки насправді автор цікавиться статевим характером образів, які він успадкував від наявної традиції і які вже були гендеризовані в цій традиції¹²⁰.

¹²⁰ Williams M.A. *Variety in Gnostic Perspectives on Gender // Images of the Feminine in Gnosticism*. Philadelphia 1988, 4,7-8.

В цьому розділі ми дослідили ставлення автора книги Сираха до жінок у «реальному житті» в тексті книги. На перший погляд, таке завдання могло видаватися зайвим, оскільки репутація автора як «антижіночого» письменника досить помітна для пересічного читача і добре відома для фахівців. Деякі його тексти часто цитуються як класичні приклади «антижіночих» поглядів (схоже можна бачити також і в перших 9 главах книги Приповідок). Однак, є й інші тексти, які можливо не так часто цитуються. Eileen Marie Schuller у своєму вступі до апокрифів у Жіночому коментарі до Біблії стверджує, що понад сто віршів книги Сираха певним чином стосуються жінок... і містять як найбільш позитивні, так і найбільш негативні твердження про жінок у традиції¹²¹.

Цей доволі справедливий коментар спонукав та дав підстави щоби заново переглянути та дослідити всі ці тексти про жінок у книзі Сираха.

¹²¹ Schuller E. *The Apocrypha // The Women's Bible Commentary*. London 1992, 237.

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ПРО РОЛЬ ЖІНКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Дослідивши тему жінки в книзі Сираха, в цьому розділі спробуємо поглянути на становище жінки в сучасному світі у світлі книги. Отже, проаналізуємо роль та місце жінки у теперішній час. Поглянемо на результат процесу звільнення та розкріпачення жінки з однієї сторони, так і на виклики, які стоять перед сучасною жінкою з другої. Підрозділ 3.1 присвячений питанню рівності чоловіків та жінок в соціальній, політичній та економічній сферах. А підрозділ 3.2 є «поверненням до первісного Божого задуму».

Поза всяким сумнівом останні десятиліття принесли глибокі зміни у сучасне суспільство, а особливо змінилося становище жінки в ньому. Зараз відчинені двері, які були досі недоступні – у багатьох сферах діяльності жінка отримала змогу проявити себе у всій повноті. Бачимо, що ззовні жінка виглядає значно розкутішою, ніж в час написання книги Сираха, можна сказати справжньою господаркою свого життя. Водночас час можна стверджувати й те, що це «визволення» не привело до розв'язання глибинних проблем жінки. Як пише французька авторка Жо Круасан: «... часто це лише фасад, за яким приховуються істотні проблеми»¹.

3.1 СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Сьогодні у світі – навіть у країнах, де рівні права для жінки та чоловіка забезпечені законом – існують різні жіночі рухи. Деякі з цих рухів всіляко намагаються усунути міжстатеву відмінність, тим самим уподібнити жінку до чоловіка, інші – навпаки, визнають повну своєрідність жінки. Також варто зазначити, що стан жінки у сучасному світі далеко неоднорідний. Для прикладу у країнах Африки жінка і надалі залишається особою другорядною. В таких

¹ Круасан Ж. *Покликання жінки, або священство серця*. Львів 2004, 13.

країнах терпіння, які переносять жінки, є джерелом прагнення жінок до звільнення від свого становища. Можна знайти чимало прикладів (згадані африканські країни чи мусульманський світ загалом) коли чоловік розглядає жінку як особисту власність. Певним чином він прирівнює жінку до свого дому чи майна. Наприклад, африканський чоловік розглядає свою жінку як свого роду родючу землю, в яку він висіває своє насіння, тобто жінка тут є лише проміжним ступенем, засобом для досягнення мети. Іншими словами жінка трактується як «поживний ґрунт», з якого виростають діти і які належать лише чоловікові.

Таким чином бачимо, що і сьогодні у світі існує таке поняття як «володіння жінкою». Щось подібне ми бачили у книзі Сираха, коли мова йшла про вибір дружини (див Сир 36:24) чи рекомендацію поставити печатку на ненадійну дружину (див Сир 42:6).

Для людей європейської цивілізації такий спосіб мислення швидше за все є незрозумілий і дивний, хоча б тому, що опирається на хибних біологічних уявленнях. Одночасно можна задатися питанням жіночої дискримінації, яку можемо спостерігати в тій чи іншій формі в різних культурах світу. Навіть якщо взяти до уваги лише країни Західної Європи, то не можна однозначно стверджувати, що таке явище там повністю подолане. В економічно розвинених країнах дискримінація може проявлятися неявно, приховано. Часто це може бути більше у підсвідомих діях, а не у свідомій поведінці. Прикладами можуть послужити випадки, коли незаміжні жінки мають бажання повечеряти на самоті в ресторані чи самій провести відпустку. В українському середовищі фраза чоловіка «у мене троє дітей» з великою ймовірністю може трактуватися, що швидше за все мова йде про дочок (інакше б він сказав, що у нього троє синів).

Отже, з однієї сторони подібна еволюція проглядалася, коли ми відзначали мінливість середовища між V та II століттям до Хр., тобто коли еллінізм приніс для жінок певну свободу і публічний доступ. Наприклад, обід з чужою дружиною (Сир 9:9), критика п'яної дружини (Сир 26:8) чи шлюб з багатою

жінкою (Сир 25:22). А з другого боку ці приклади показують, що наше суспільство не відійшло аж так далеко від країн Близького Сходу чи Африки.

Варто зазначити, що боротьба за рівноправ'я жінки та чоловіка не може обмежуватися лише домашніми й побутовими справами, але насамперед має визначити гідне місце жінки у суспільстві. Чимало жіночих рухів, які намагалися зробити прорив у справі звільнення жінки, йшли невірним шляхом. В результаті вони досягнули протилежне тому, що хотіли здійснити. Як відзначає Інгрід Тробіш, німецька авторка книги «Бути жінкою – це радість» є фатальною помилкою намагання жінки зрівнятися з чоловіком та заперечення у собі жіночості. Саме через це жінка втрачає те, що їй властиве: бути такою, яку здобувають чоловіки. Адже такій емансипованій² «чоловікоподібній» жінці чоловік не захоче уступити місце у транспорті, не подасть пальто та не відчинить і не пропустить у дверях, бо вона не достойна того, щоби він здобував її. Інгрід Тробіш з цього приводу пише так:

З дивовижною наївністю цей рух перейняв саме від африканського загумінкового³ забобону те, що, мовляв, все жіноче – неповноцінне, та зробив з цього висновок: тільки така жінка може вважатись емансипованою, яка за своїм характером найбільш подібна до мужчини. Чим більше їй вдасться усунути жіночість і уподібнитись чоловікові, починаючи із зачіски й одягу і закінчуючи своїми почуттями, аж до статевих переживань – тим краще може підтвердити ця «чоловікоподібна» жінка своє «я» і чоловіки будуть її вважати за рівноцінну собі⁴.

Це яскраво показує куди веде неправильний шлях вищезгаданої емансипації жінки. Мета переминюється на свою протилежність, адже як чоловік повинен реагувати на жінку, яка сама не шанує своєї жіночості? Дуже логічно і «правильно» – він ставиться до жінки так, як вона сама себе трактує⁵.

Ці думки в жодному разі не означають намагання зупинити чи загальмувати справедливе прагнення жінки до звільнення від утисків в

² Емансипація – 1. Звільнення від якої-небудь залежності. 2 Рівноправне становище у суспільстві.

³ Загумінковий (Прикм. до «загумінок») – у переносному значенні «Провінційний».

⁴ Тробіш І. *Бути жінкою – це радість ...і яка роль в цьому чоловіка*. Львів 1995, 10-11.

⁵ Тробіш. *Бути жінкою – це радість*, 11.

різноманітних сферах життя, тим паче повернути колесо історії назад в часи книги Сираха, коли жінка була обмежена строго домашньою сферою. Справжня мета – як допомогти сучасній емансипованій жінці зберегти свою жіночість, тим самим підтвердити що жінка і чоловік разом утворюють образ і подобу Бога. Адже те, що чоловік є чоловіком, а жінка є жінкою, дане Богом (Бут 1:27), а мудрець, обговорюючи аспекти шлюбних стосунків, стверджував, що дуже цінує подружню гармонію (Сир 25:1).

Повертаючись до Інґрід Тробіш, бачимо, що емансипованою є не та жінка, яка уподібнюється до чоловіка, а та, яка повністю себе стверджує у своїй відмінності як жінка. Автор радить жінкам пишатися своєю жіночістю, підкреслювати її, оскільки вона містить в собі ту жіночу самобутність, яка так вигідно відрізняє жінок від чоловіків. І найголовніше радить жінкам жити згідно з заповіддю любові: «люби свого ближнього, як самого себе», тобто самоакцептувати себе. Німецький філософ і католицький богослов італійського походження Romano Guardini так написав у своєму однойменному трактаті «Самоакцептація» про любов до себе: «В основі усього лежить акт самоакцептації. Треба погодитись з тим фактом, що я є тим, ким я є. Я згоден прийняти свої властивості. Я згоден залишитись у даних мені межах... Чітка і смілива самоакцептація – це основа усього існування»⁶.

У світі мудреця з книги Сираха ми відзначали, що у соціальній економіці жінки тоді були об'єктами обміну, а чоловіки – суб'єктами, які ними обмінюються, тобто така соціальна система «Дівчина приймає за чоловіка будь-якого хлопця, однак одна дівчина краща за другу» (див Сир 36:21). Іншими словами, дружини були символічною власністю, яка допомагала «помістити» своїх чоловіків у соціальну ієрархію. Очевидно, що така система, яку чоловіки тоді створили та підтримували, не повинна мати місце зараз. З іншого боку, лише таку жінку буде визнавати чоловік, буде боротися за неї та намагатися

⁶ Тробіш. *Бути жінкою – це радість*, 12.

здобути її, яка усвідомлює себе як жінка та утверджується у своїй відмінності від чоловіка. А до суперниці, «чоловікоподібної» жінки він буде ставитися зневажливо, вороже реагувати на неї. Отже, у звільненні жінки мова не йде про якийсь прирівняння її до чоловіка, а про щось значно вартісніше – про її самоприйняття та її жіночу своєрідність.

В сучасному світі жінки часто страждають від невизнання або перекручення, спотворення своєї ідентичності, своєї тотожності. Сьогодні у жінці нерідко живе глибока незахищеність, часто через те, що вона не розуміє і не знає ким вона є, через те, що їй нав'язують хибний її образ, і відповідно вона пробує шукати свою значущість, своє унікальне місце за межами своєї жіночності. Як зазначає Альбер-Марі де Монлеон, Єпископ Пам'єрський у своїй передмові до згаданої книги Жо Круасан це тягне за собою те, що і чоловік відповідно не може пізнати, відкрити своє покликання, свою особистість у повноті, аж поки не відшукає жінки, своєї «помочі», про яку каже нам Біблія (Бут 2:18), ту, яка схожа на нього, а водночас і зовсім інша. Саме жінка дає можливість чоловікові зрозуміти та увійти у його власну чоловічу особистість, самому відкрити своє власне призначення та підтримує його у його діяльності. Вона все це може зробити через свій жіночий погляд на нього, через діалог з ним. І все ж це стане можливим лише в тому випадку, коли жінка прийме свою «інакшість» відносно чоловіка, стане його рівноправним партнером. Однак не у запозиченій «чоловічості», а саме у своїй власній і унікальній «жіночості»⁷.

Ці думки перегукуються з роздумами мудреця у книзі Сираха, де він стверджував, що якщо мова жінки містить милосердя і лагідність, то чоловік її не подібний до синів людських – він богоподібний у своєму блаженстві (див Сир 36:23). Сама Ж.Круасан висловлює це так:

⁷ Альбер-Марі де Монлеон. *Переднє слово // Круасан Ж. Покликання жінки*. Львів 2004, 8.

Ставлячи перед собою завдання звільнитися від чоловічого домінування, вона приймає чоловічі правила гри, завдаючи цим шкоди своїй жіночості, адже цьому суперечить її власна природна сутність. Таким чином вона відчуває себе у такій безвиході ще самотнішою і вразливішою, що часто переростає в глибоку депресію.

Без сумніву, сучасний світ втратив стабільність через те, що жінка не знає більше, ким вона є, і основна проблема - проблема її тотожності та її місії стоїть нині гостріше, аніж будь-коли⁸.

Історія показує нам чимало прикладів, коли жінка, будучи незадоволеною межами, у яких їй дозволено жити, у передчутті величі своєї місії, шукала себе у різних сферах, прагнучи звільнитися за будь-яку ціну і всіма доступними їй засобами. Можна сказати, що жінка завжди бажала – чого б це не коштувало їй – «розкріпачитися». Це звільнення бачилося нею як відкидання всього, що заважало розкріпачитися та реалізувати свої бажання. Іншими словами, жінка дистанціювалася від всього, що могло тою чи іншою мірою сковувати її свободу. Разом з тим, на думку Ж.Круасан, жінка в такому стані часто почуває себе розгубленою і самотньою. За свою свободу жінка, на жаль, змушена платити сама, певною мірою пожинаючи плоди такої «свободи». Нерідко тягар глибокої кризи, в якій перебуває жінка, вона змушена нести самотужки, оскільки нарешті позбувшись домінування чоловіка, вона одночасно позбулася і його захисту⁹.

Сучасна наука посприяла нечуваному прогресу цивілізації, людство наділене небаченою могутністю. Однак, в духовному розвитку ми часто залишаємося в певною мірою недорозвинені. Ця невідповідність між матеріальним і духовним загострюється і далі, як наслідок сучасним молодим особам важко пристосуватися до сучасного життя, вони є вразливими. Тут варто додати те, що загалом сучасне секуляризоване суспільство сильно відрізняється від суспільства часу книги Сираха, де соціальний, релігійний, політичний виміри життя були більш гармонійно пов'язані між собою, можна

⁸ Круасан. *Покликання жінки*, 13.

⁹ Круасан. *Покликання жінки*, 14.

навіть сказати були невіддільними одне від одного. До розв'язання цієї проблеми людини у нашому суспільстві й покликана жінка, щоби відіграти головну роль. Як зазначає автор книги «Покликання жінки» ця роль є життєдайною, немов би під час пологів. Як тільки вона віднайде своє місце, все у світі підпорядкується загальному добру¹⁰.

Можливо саме зараз прийшов час, щоби жінка заново відкрила себе, усвідомила свою місію заради власного добра. А це стане можливим, якщо вона перестане прагнути наслідувати чоловіка, а сприйме відмінність між собою і ним не як недолік, а як цінний Божий дар. В цей період переродження людства роль жінки не в тому, щоби розчавити чоловіка, а швидше навпаки – щоби піднести його, зробити з нього нову людину. І це заради всього людства. Микола Бердяєв, російський релігійний філософ у своїй праці про призначення людини писав: «Найбільше значення жінки в прийдешньому періоді не має нічого спільного з рухом емансипації, бо він провадить її у чоловічий спосіб, – цей рух є антиєрархічним і нівеляційним... Не емансипована, не прирівняна до чоловіка жінка – справжню вагу матиме лише вічна жіночість»¹¹.

Одним зі способів розширення сфери своєї діяльності було виникнення у світі такого явища, як фемінізм (XX століття було періодом найбільшої активності руху). Не вдаючися в глибокі деталі, можна відмітити, що ключовими питаннями були права власності для одружених жінок, право голосувати та обиратися, а також права на вищу освіту, спадкування, опіки над дітьми тощо (кінець XIX та початок XX ст.). Далі це було пов'язано з визвольним рухом 1960-х за повну юридичну та соціальну рівність жінок і чоловіків (бере початок від публікації «Другої статі» Симони де Бовуар у 1949 р.). Виникають ліберальний та радикальний фемінізм. Останній розробляє основи теорії фемінізму, котра пояснює патріархальний устрій суспільства та утиску жінок за допомогою гендеру. В 1990-х нова форма прояву виражається у

¹⁰ Круасан. *Покликання жінки*, 15.

¹¹ Бердяєв М. *О назначении человека. Опыт парадоксальной этики*. Париж 1931, 219

феміністичних секс-війнах. Зараз у світі існує постфемінізм, який є рефлексією феміністської методології.

Отже, це кампанія за права жінок, включаючи соціальну, політичну й економічну рівність з чоловіками у правах людини. Право голосу практично повсюдно жінки здобули до ХХ ст., щодо рівних економічних і соціальних можливостей, включаючи права при найманні на роботу, то у більшості країнах така рівність здобута (вірогідно, що в деяких країнах якась нерівність, особливо в області зайнятості й оплаті праці, все ще зберігається).

Разом з тим феміністичний вибух був і на цей час залишається (у всіх його сучасних формах) також і явищем духовним. Згадувана вище Симона Бовуар, французька письменниця й авторка книги «Друга стаття» про місце та роль жінки в історії, культурі, літературі та суспільних відносинах (класичний зразок феміністичної літератури) стверджувала, що статева відмінність є чимось набутиим і другорядним. У своїй книзі вона каже, що «жінкою не народжуються, нею стають»¹², тим самим зробивши суттєвий вплив на спосіб мислення жінки, яка прагнула рівності з чоловіком. Ось це «визволення» жінки вона пов'язує зі статевим звільненням, адже техніка контрацепції допомагає їй відкинути «ярмо» вагітності, стати рівною чоловікові й тим самим мати змогу змагатися з ним у багатьох сферах.

Тут можемо зробити ствердний висновок, що наслідком ось такого підходу є девальвація саме жіночої вартості, як в біологічному, так і духовному сенсі. Адже таке відкидання специфічної місії жінки знецінює материнство, дівочу цноту, врешті призводить до знецінення жінки як такої. Як доказ цього бачимо, що ніде в книзі Сираха ми не знайшли щось подібного до «жінкою не народжуються, нею стають» чи «статева відмінність є чимось набутиим і другорядним».

¹² Бовуар С. *Друга стаття*. т.1 Київ 1994, 216.

Заради справедливості варто відзначити, що сучасний світ вже відійшов від фемінізму у його первісних формах, де подібні гасла мали місце, хоча це наклало глибокий відбиток на спосіб мислення, на поведінку сучасних жінок.

Продовжуючи думку щодо прогресу цивілізації, можемо зазначити що сучасний спосіб життя, завдячуючи величезному технічному прогресу вимагає щоразу менше застосування фізичної сили й щоразу більше – уважності, ретельності. Відповідно жінці все це вдається не гірше, ніж чоловікові, в деяких галузях, мабуть, і краще. Ж.Круасан ставить собі питання чи не призведе це до певної «мутації» людської особи, коли різниця між статями щоразу важитиме менше, чи не сформується колись особа, позбавлена статевої ознаки (в духовному розумінні звісно)¹³? На перший погляд, така думка звісно може викликати посмішку, однак з другого боку наша реальність показує, що чоловік і жінка все менше задумуються над тим, ким вони є, можливо їм навіть і незручно чи невігідно утверджуватися у своїй власній сутності. Іншими словами, прихід суспільства, яке позбавляється ознак статевості, не є фантазією, можна сказати більше – деякі його ознаки проявляються на наших очах.

Таким чином питання актуального становища жінки у суспільстві полягає зовсім не в тому, щоби повернутися назад в минуле – в час книги Сираха до образу домогосподарки, яка обмежена світом власного дому та цілковито залежна від свого чоловіка. Навіть не в тому, щоби помститися чоловікові за своє столітнє поневолення чи щобільше – бажати панування над чоловіком. Виклик для сучасного суспільства полягає у віднайденні справжнього сенсу жіночого покликання. Яким може бути шлях цього пошуку розглянемо в наступному підрозділі.

¹³ Круасан. *Покликання жінки*, 17.

3.2 ПОВЕРНЕННЯ ДО ПЕРВІСНОГО БОЖОГО ЗАДУМУ

Отже, людству потрібно відшукати справжній сенс покликання жінки, паралельно позбуваючися старих стереотипів, які перешкоджають у цьому. Натхнення і силу можемо черпати зі Святого Письма. Адже коли мислимо над роллю жінки, то дотикаємося не лише до таємниці чоловіка і жінки, всього людства, а водночас і таємниці Бога, адже ми створені за Його подобою. Покликання кожної людини, як і спільноти в цілому це – йти назустріч Господеві, тим самим ми відповідаємо Богові на Його дар, який ми отримали – ми самі, наше життя, наша любов. Знаємо, що Божий план щодо нас – це і є Його запрошення щоби розділити з Ним його вічне життя. У Святому Письмі є надзвичайний і водночас короткий вислів, який чи не найкраще підсумовує цей заклик Творця до людини: «*Ось я!*» його зустрічаємо в Іс 52:6; 58:9; 65:1. Очевидно, що відповідь людини Богові має бути такою ж: «*Ось я!*», яку зустрічаємо у 1 Сам 3:4-8; Ді 9:10. Біблеїсти стверджують, що така відповідь людини своєму Господеві, а якщо узагальнити, то цілого людства своєму Творцеві, означає покликання до самопожертви, а значить до засадничого жіночого типу покликання. «*Тоді сказав Господь Бог: "Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч, відповідну для нього"*» (Бут 2:18).

Таким чином бачимо, що вже на початку історії творіння жінка засвідчує і стверджує глибину своєї «інакшості», як творіння, що рівне чоловікові перед лицем Бога Творця. Ця «*помічниця – з ним споріднена, стовп для опертя*» (див Сир 36:24) недвозначно вказує на Єву з Бут 2:18,20. А вірш «*Хто жінку здобуде, той щастя починає*» (Сир 36:24) чітко має на увазі дружину, яка порівнюється з Мудрістю (див підрозділ 2.3 про вибір жінки).

Єва була створена з Адамової кості (Бут 2:21-24). Від того моменту і надалі Адам завжди шукатиме свого «ребра», без нього Адамові бракує цілісності. Єва була створена з уже сотвореного Адама, подув життя не був їй

уділений тим же особливим способом, яким він був уділений Адамові. Як пише автор книги «Адам та його ребро» життя Єви не є «автономне», воно проявляється в Адамові. Єва вже присутня в душі та тілі Адама. Саме це лежить в основі таїнства шлюбу: двоє стають «одним тілом»¹⁴. Як висновок автор далі зазначає, що допомога, яку надає Єва Адамові, не полягає в тому, щоби «прати йому сорочки». Допомога полягає в тому, що завдяки жінці чоловік, шукаючи своє ребро, починає виходити за межі себе самого. Це допомога на «онтологічному рівні», яка вторинно виражається також і у вчинках¹⁵.

Справді, Адам більше не зможе замкнутися у собі самому. Це поміч духовна, оскільки Єва нагадує йому про Бога, про стосунки, про особу і не дозволяє йому замкнутися серед предметів, ізолюватись. І так розпочинається шлях визволення, вихід зі смерті, вихід з егоїзму. Єва також відшукає своє життя й умиротвориться лише біля того боку, з якого її було взято. Чоловік та жінка шукатимуть себе навзаєм: у цьому полягає образ Божий. Кажуть, що вимір стосунків в людині вищий, ніж навіть німота, ніж замкнутість, ніж смерть. Єва шукатиме місця біля того боку, з якого її було взято, а Адам шукатиме свого ребра. «Так, чоловік та жінка у своєму союзі є образом Божим, адже Бог є любов, єдність Осіб. Повнота образу Божого в людині відповідає, таким чином, не одній з іпостасей, не чоловікові чи жінці окремо, а єдності їх осіб, на образ Триєдиного Бога»¹⁶.

Той факт, що природа людства є понівечена гріхом, є вразливим місцем жіночості. На думку Альбер-Марі де Монлеон ця рана людини духовної глибоко сягає своїм корінням до відмови людини перебувати в стані залежності. Існує думка, що тайну принесення себе в дар, як і протилежне – зосередження на собі, жінки переживають значно глибше та інтенсивніше, ніж чоловіки. Іншими словами – жінка постійно нам «пригадує» наше становище

¹⁴ Аверінцев С. – Рупнік М. *Адам та його ребро*. Львів «Свічадо» 1998, 18.

¹⁵ Аверінцев – Рупнік. *Адам та його ребро*, 18.

¹⁶ Там само.

перед Богом, тобто про «жіночий» вимір явища принесення себе в дар. Саме через свою відкритість до любові та готовність принести себе в дар жінка і є постійним пригадуванням людству про наше покликання відповідати на любов Бога¹⁷.

Катехизм Католицької Церкви на основі вчення Папи Івана Павла II каже таке: «Святість визначається через функцію “великої таємниці”, у якій Дружина відповідає даром любові на дар Чоловіка». Найдосконалішою реалізацією цього є Марія. Тому згідно з ККЦ «Богородичний вимір Церкви випереджує її Петровий вимір»¹⁸. Саме жінка є першим апостолом пожертви свого серця. Зрештою сама структура Церкви і увінчана цим загальним покликанням до святості.

У своєму Апостольському Листі «*Mulieris dignitatem*» з нагоди Марійського Року Святіший Отець Іван Павло II писав так:

На основі споконвічного Божого задуму жінка є тією, в якій знаходить перше укорінення порядок любові у створеному світі осіб. Порядок любові належить до внутрішнього життя самого Бога, до триєдиного життя... Покликання до життя жінки поруч з чоловіком («поміч, відповідну для нього») (Бут 2:18) у «єдності двох» творить у видимому світі створінь особливі умови, щоб «любов Бога була влита в серця» істот, створених на Його образ¹⁹.

А у вступі до цього листа бл. Івана Павла II читаємо:

Надходить година, щобільше - година ця вже надійшла, коли покликання жінки проявляється на повну силу; година, коли жінка здобуває в суспільстві вплив, розвиток, владу, яких досі вона ще ніколи не досягала. Тому у хвилину, коли людство переживає таку глибоку переміну, жінки, сповнені євангельським духом, можуть подати людству велику допомогу, щоб воно не занепало²⁰.

Про роль жінки та материнства говорив також і Святіший Отець Франциск з нагоди 25-ї річниці вищезгаданого листа Івана Павла II. У своїй промові Папа Франциск наголосив, що «закликаючи жінку до материнства, Бог особливим

¹⁷ Альбер-Марі. *Переднє слово*, 9.

¹⁸ *Катехизм Католицької Церкви* Видання українською мовою. Київ 2001, 773.

¹⁹ Іван Павло II. *Апостольський лист Mulieris Dignitatem* [“Про гідність і покликання жінки”], Львів 1995, 86.

²⁰ І.Павло II. *Апостольський лист Mulieris Dignitatem* (15.08.1988), Львів 1995, 3

чином довірив їй людину»²¹. На думку Папи існують дві протилежні крайності, що принижують жінку та її покликання. Перша – це намагання обмежувати материнство лише соціальною роллю, в цьому випадку не розкривається весь потенціал жінок. Іншою небезпекою є емансипація – прагнення жінки зайняти місце чоловіка, заради цього відкидаючи жіночість та інші цінні риси, які характеризують жінку. «І тут я хочу підкреслити, що жінка має особливу чутливість до "Божих справ", насамперед допомагаючи нам у розумінні милосердя, ніжності й любові, яку Бог має до нас»²², – сказав Папа.

На завершення можемо зробити висновок, що на прикладі дослідження конкретного історичного часу книги Сираха бачимо, що навіть така сильна залежність жінки від чоловіка та суспільного стану загалом все ж не робила тоді жінку нещасливою, не принижувала її гідність; натомість бачимо повагу до жінки та гармонію стосунків чоловіка та жінки.

З іншого боку, очевидно, що наша природа всіляко противиться думці про будь-яку нашу залежність чи то у житті, розвитку, самому існуванні – від інших осіб чи зовнішніх обставин. Це, мабуть, стосується всіх вимірів нашого життя – батьки, партнер у подружжі, суспільство чи навіть закони природи. Це відноситься також і до Бога. Ми не хочемо залежати ні від кого. Ми бажаємо робити те, що хочемо самі, що нам подобається. І в цей спосіб ми стаємо в'язнями самих себе, своїх обмежень і бажань. Але Бог створив нас з любові й не припиняє давати нам *«життя, дихання і все»* (Ді17:25) через Свою любов. А це означає, що і ми можемо знайти свою цілісність лише у любові, іншими словами через принесення себе в дар, через нашу свободну і вільну відповідь на подарунок Бога, який Він зробив нам від себе.

Ці слова закликають нас до глибокого роздуму на тему гідності жінки та її покликання – постійної теми людських і християнських роздумів.

²¹ Оранта. *Роль жінки в суспільстві й Церкві* (14.10.2013) // <https://oranta.org/> (30.11.2022).

²² Оранта. *Роль жінки в суспільстві й Церкві*.

ВИСНОВОК

Попри те, що тема жінки в книзі Сираха не єдина, яку висвітлює автор, однак її дослідження дало можливість побачити образ жінки через погляд мудреця, людини свого часу, середовища і культури загалом.

У першому розділі на основі різних джерел проведено аналіз реального становища жінки в патріархальному єврейському суспільстві, а також ставлення мудреця до жінок. Як висновок можемо сказати, що тогочасна жінка навряд чи вважала себе нещасливою, адже єврейські жінки змалку виховувалися з переконанням, що їхня роль – це бути вірною і відданою допомогою своєму чоловікові, бути матір'ю і виховувати дітей. В цих покликаннях вона і реалізовувала свою особистість. Жінки, за великим рахунком, знаходять своє втілення у домашній ролі, яку їм виділяло тогочасне суспільство. Автор книги Сираха дає нам можливість зазирнути в середину саме такого суспільства, де жінки ретельно обмежені запропонованою їм домашньою сферою.

Другий розділ повністю присвячений дослідженню погляду мудреця на жінку. Проведено аналіз відповідних уривків книги за допомогою порівняння різних коментарів та тлумачень.

Глава 26 книги Сираха містить найбільш змістовний опис доброї жінки, яка має такі якості: (1) вона робить свого чоловіка щасливим і може продовжити його життя (26:1-4); (2) вона добре готує і підтримує порядок у домі (26:13,16); (3) вона стримує свій язик і володіє самоконтролем (26:14); (4) вона цнотлива (26:15); (5) вона має гарне обличчя та тіло (26:17-18). Крім того, в Сир 36:24-25 її називають «помічницею» і «опорою» і вважають силою, що стабілізує: *«Де нема огорожі, там майно грабують; де жінки немає – чоловік стогне, блукаючи»* (Сир 36:25).

На відміну від доброї жінки, лиха жінка – це та, яка не піддається контролю з боку чоловіка. *«Лиха жінка – ярмо воляче, що погано прив'язане;*

хто її має, той наче скорпіона тримає» (26:7). Застереження щодо зухвалої дружини неодноразово містять аналогії з отруйними істотами: «Бо нема отрути над отруту змія, і немає гніву над гнів ворога» (25:15). Звичайно, чоловік не повинен нести непоправний тягар через таку жінку; у більшості випадків він може розірвати небажаний шлюб, якщо забажає. Безсумнівно, якщо вона занадто багато говорить (25:20), п'є занадто багато (26:8) або є нецнотливою (26:9), єрусалимський мудрець рекомендує скористатися прерогативою розлучення (25:26).

Окрім роздумів про добру і лиху жінку, автор книги Сираха обговорює інші аспекти шлюбних стосунків. У 25:1 він стверджує, що цінує подружню гармонію, хоча перелік якостей доброї дружини показує, що така гармонія є результатом задоволеності чоловіка. Бачимо повну відсутність будь-яких згадок про задоволення потреб дружини (наприклад, подружні права жінки). У настановах мудреця чоловік практично не має зобов'язань перед дружиною. Насправді від домогосподаря стосовно його рабів вимагалось значно більше (33:25-33).

В цьому розділі також була заторкнута тема жінки матері. Ми побачили, що матерів загалом не торкається критика мудреця, адже в основі його коментарів лежить біблійна заповідь шанувати матір і батька (Вих 20:12; Втор 5:16).

Закінчується другий розділ аналізом тексту книги щодо виховання молодих жінок. Тут можемо зробити висновок, що цнота доньки так високо цінувалася, що донькам зазвичай давали дуже мало свободи, щоби вона не втратила її передчасно. Як пише мудрець, доньки є схильними до бунту, «неслухняність» – улюблене його слово про них. За неслухняною донькою слід уважно стежити (див. Сир 42:11). Якщо у тебе є доньки, дивись, щоби вони були цнотливими, і не будь до них занадто поблажливий, дає пораду автор. Мудрець фактично в кожній стрічці, де він пише на цю тему, ясно дає зрозуміти, яку форму та обсяг може набути ось цей непослух та бунт доньки.

У третьому розділі приділено увагу ролі та місцю жінки у сучасному світі. Проаналізовано результати процесу звільнення та розкріпачення жінки з однієї сторони, так і виклики, які стоять перед сучасною жінкою з другої. Заторкнуте таке питання як фемінізм і його шкідливий вплив на усвідомлення жінкою своєї статевої та відчуття себе повноправним членом суспільства. Отже, висновок до цього розділу звучить так: жінка має бути такою, як в задумі Бога, щоб здійснювати Його волю у своєму житті, у житті свого подружжя та у житті суспільства. А тим самим мати життя «вповні».

Таким чином за результатами опрацювання доступних коментарів та статей по книзі Сираха можна зробити декілька висновків.

Перш за все варто зазначити, що хоча книга Сираха є доволі типовою у своєму відображенні понять гідності, честі, сорому та відповідних поглядів на жінок в час її написання, все ж погляд мудреця не відображає загальної оцінки жінки тим суспільством. Радше автор відображає один вимір – хоча й переважний – єврейського суспільства Другого Храму. Енергія, з якою мудрець навчає чоловіків контролювати своїх жінок, може означати, що жінки його часу мали відчутну домашню владу.

Другий висновок полягає в наступному – озвучене наприкінці Розділу 2 поняття амбівалентності у відношенні мудреців до жінок найбільш яскраво помітне саме у книзі Сираха (зокрема, якщо порівнювати її з книгою Приповідок). Адже, з одного боку, чоловік доброї дружини є благословенний і має подвоєну тривалість життя (Сир 26:1), а з іншого – жінка несе відповідальність за гріх і, зрештою, смерть (Сир 25:24). Тому у порівнянні з небезпекою, яку вона представляє, навіть порочність (*злочестивість*) чоловіка є безпечнішою (кращою) (див Сир 42:14).

Третє – це те, що тривога автора книги Сираха щодо жінок дуже відчутна впродовж всієї книги. Цей неспокій добре підтверджується та ілюструється уривками, які дають поради батькам доньок. Іншими словами, страх і тривога

щодо жінок існує вже від самого моменту їх народження. Тут зовсім інше, ніж, наприклад світ із 31-ї глави Приповідок, де чоловік «сидить біля міських воріт, впевнено довіряючи своїй дружині, а вдома приєднується до своїх дітей, благословляючи її» (див. Прип 31:10-31). Як влучно зазначає Henry McKeating там у Приповідках жінка «справді, здається, не залишає своєму чоловікові нічого, окрім як сидіти біля міських воріт “серед старійшин країни”, говорячи про переваги одруження з ідеальною дружиною». А Camp з цього приводу висловлюється так – «за визначенням, патріархат завжди має один фундаментальний, в той самий час і необхідний недолік – це існування жінок, які завжди повинні становити загрозу для чинного порядку і розглядатися як такі, що потребують контролю на всіх рівнях». Іншими словами, мудрець із книги Сираха усвідомлює, що жінки в усіх своїх ролях загрожують здатності чоловіка контролювати не лише своє майно, але й самого себе, а отже, зрештою, усвідомлення свого імені перед Богом і вічністю.

Для подальшого дослідження можна виділити такі два напрямки. Перший – це тема батька в книзі Сираха, яка частково була розкрита у підрозділі щодо жінок матерів. Вважаю перспективним дослідження взаємозв'язку пошани й цілковитої поваги жінок і дітей до патріарха родини та тим, як Господь здобуває славу через акти поклоніння людей. Адже, книга Сираха показує, що члени домогосподарства чоловіка підносять його славу засобами, аналогічними поклонінню. Другий напрямок – це як пояснити що в книзі Сираха, подібно, як і в ранішній біблійній літературі мудрості, образ Мудрості також має жіночу стать? На це питання в ході дослідження не вдалося отримати однозначну відповідь. Відправними точками для такого дослідження можуть бути думки авторитетних вчених, які наведені в Додатку 1.

Найбільшою трудностю в дослідженні було опрацювання текстів англійською мовою, однак це з надлишком було компенсоване приємними почуттями від пізнання нового. Другим значним викликом було те, що робота

писалася в складний час, який переживало наше суспільство, а країна перебувала у стані війни.

І все-таки автор книги Сираха був великим поетом, і його поетичні образи помітно зайняли своє місце у творі. А найбільше – це «образ тієї, яку ми шукаємо з самого ранку життя, бо радості, яку вона нам дарує, неможливо забути чи стерти з пам'яті». Текст книги Сираха гарантує нам, що згадка не лише про Ягве зі Старого Завіту, але і про Святе Письмо тепер викликатиме подібні спогади й відчуття.

Написання цієї праці мало також вплив і на мене особисто. В результаті я мав чудову нагоду вкотре переосмислити природу взаємин чоловіка і жінки, зміст і покликання інтимних стосунків, подружню вірність та місію християнської родини. Проведене дослідження Святого Письма ще раз підтвердило, що Господь створив дві статі різними, рівноправними й водночас такими, що взаємодоповнюють одна одну. І створив їх заради взаємного добра, як допомогу один одному.

Нарешті хочеться зазначити, що книга Сираха, як і вся біблійна література мудрості підготувала добру основу для розуміння жінки, яке відкривається в повноті лише у Новому Завіті. Прихід Божого Сина змінює відношення в суспільстві до людини загалом, так і жінки зокрема. Бачимо як Ісус завжди з пошаною ставиться до жінки, гідно її трактує та віддає їй належну честь. Пригадуються діалоги Христа із самарянкою (Йо 4:7-27), скорченою жінкою (Лк 13:11-13), ханаанянкою (Мт 15:22-28) чи жінкою спійманою на перелюбі (Йо 8:3-11).

Загальний висновок до проведеного аналізу можна сформулювати так: Найблагоденніше, що має чоловік, – це страх Господній, а поруч із ним – життя з бездоганною жінкою (Сир 40:19,23,26).

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

ДОДАТОК 1. ЖІНОЧА СТАТЬ ОБРАЗУ МУДРОСТІ

ДОДАТОК 1. ЖІНОЧА СТАТЬ ОБРАЗУ МУДРОСТІ

Метою даної праці було дослідження місця та ролі жінки у суспільстві конкретного історичного часу в книзі Сираха. Однак, бачимо, що окрім опису реальних жінок, мудрець в книзі описує також і мудрість, яку представляє як жінку, пов'язуючи її з Торою. Нижче наведено декілька коментарів на цю тему від згадуваних у праці дослідників книги Сираха.

На думку Pamela Eisenbaum портрет Жінки Мудрості в книзі Сираха функціонує як антитеза до звичайних людських жінок, чия сексуальність так лякає мудреця. Іншими словами силі сексуального потягу до жінок – що є надто загрозливим – автор протиставляє прагнення чоловіка володіти жіночою мудрістю. Як вона зазначає у своїй статті коли порівнювати опис Жінки Мудрості як матері (Сир 4:11;15:2), нареченої (Сир 15:2) та дружини (Сир 14:26-27) з коментарями в Сир 9:2 – *«Не віддавайся в руки жінці, бо коверзуватиме над тобою»* – висвітлюється антитетична природа жіночої Мудрості та реальної жінки як істоти статевої¹. Таким чином, мудрець заохочує, з одного боку, повний опір привабливості справжніх жінок, а з іншого – повне підкорення жіночій Мудрості.

McKinlay зазначає, що сама жіночість Мудрості була, звичайно, успадкована з попередніх джерел. Далі він припускає, що більш обмежена роль Мудрості в книзі Сираха (у порівнянні з іншими книгами літератури Мудрості) можливо якимось чином пов'язана саме з поглядом у творі на людських жінок, які потребували постійного нагляду через їхній вроджений потенціал до пороків².

А з іншого боку на думку Williams між цими лініями немає зв'язку. Він припускає, що жіночий рід Мудрості в цьому випадку є по суті випадковим. На

¹ Eisenbaum P.M. “Sirach”, *Women’s Bible Commentary*, 305.

² McKinlay. *Gendering Wisdom the Host*, 176-177.

його думку, це надає лише метафоричний «колір», а не глибоке «послання». Він стверджує, що справжнє послання щодо Мудрості має відношення до нагород, які є результатом послуху божественним настановам, які містяться в Торі³. Тому, беручи до уваги ось таке боязке і насторожене ставлення до жінок, показане в текстах книги Сираха, можна погодитися з професором історії М.А. Williams.

В продовження вищесказаного – для читача книги Сираха, навіть того, який усвідомлює цю жіночу роздвоєність, все ж виникає питання як правильно розуміти ось таку текстову амбівалентність, як реагувати на неї? Адже, з одного боку, у багатьох місцях твору є пісні та гімни хвали Мудрості, яка є даром Божим, що виливається на всіх, хто любить Бога. І в той самий час ця Мудрість приходить як наречена до молодого хлопця. А з іншого боку, ця жіноча Мудрість в тексті книги нерідко протистоїть чоловічому, є обмежена ним. Вона виходить з вуст чоловічого Ягве; той, хто роз'яснює її настанови, є ізраїльський мудрець; той, хто головним чином спрямував її настанови для свого народу, був Мойсей; і нарешті той, хто в час написання книги Сираха найближче міг її втілити – це ізраїльський первосвященник, який служить Богові.

Таким чином, може напрашуватися висновок, що Мудрість, опинилася в компанії тих ізраїльських жінок, яких текст книги Сираха часто критикує. Зрештою, критикує так само часто, як і вихваляє благословення, які вони приносять чоловікові, якщо вони «добрі».

³ Williams. *Variety in Gnostic Perspectives on Gender*, 7.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту* / перекл. І.Хоменко, о.Василіан: Місіонер 2008.
2. *Міжнародний біблійний коментар / Том.3 Повчальні та пророчі книги*. Львів «Свічадо», 2018.
3. *Катехизм Католицької Церкви* Видання українською мовою. Київ 2001.
4. В. Кусьнеж, *Світ Біблії: подорож батьківщиною Ісуса Христа* (Тверда обкладинка). Кайрос, 2017.
5. De VAUX Roland, *Les institutions de l'Ancien Testament*, Vol.1, Paris, 1958.
6. Waldemar Stanislaw Rakocy *Faryzeusze. Historia – Ewangelie*. KUL, Lublin, 2005.
7. E. Schuller *The Apocrypha* (in C.A. Newsom and S.H. Ringe (eds.), *The Women's Bible Commentary* (London: SPCK; Louisville, KY: Westminster/John Knox Press, 1992), pp. 235–43).
8. H. McKeating 'Jesus ben Sira's Attitude to Women', *SAGE Journals ExpTim* 85 (1973), pp. 85–87.
9. Judith E. McKinlay *Gendering Wisdom the Host Biblical Invitations to Eat and Drink* // *Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 216 Gender, Culture, Theory* 4.
10. А.П. Рождественский *О хорошей и дурной жизни, по книге Иисуса сына Сирахова* // *Архив журнала «Христианское чтение»*, 1909. № 3. С. 325–337.
11. Patrick W. Skehan *The Wisdom of Ben Sira* // *Introduction and Commentary By Alexander A. Di Lella, O.F.M. DouMeday NEW YORK 1987*.
12. Snaith, J.G., *Ecclesiasticus: or the Wisdom of Jesus Son of Sirach*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974.
13. Trenchard, Warren C. *Ben Sira's View of Women* // *A Literary Analysis. Brown Judaic Studies*, 2020.
14. Camp C.V. *Understanding a Patriarchy: Women in Second Century Jerusalem Through the Eyes of Ben Sira*. Scholars Press 1991.
15. Nelson M.D. *The Syriac Version of the Wisdom of Ben Sira* // *The Jewish Quarterly Review* Vol. 81, No. 1/2 (Jul. - Oct., 1990), pp. 189-191 (3 pages), University of Pennsylvania Press, 119.

16. Bruce J. Malina *The New Testament World // Insights from cultural anthropology*, John Knox Press ATLANTA.
17. C. Meyers *Discovering Eve: Ancient Israelite Women in Context* Oxford: Oxford University Press, 1988.
18. Jack Levison *Is Eve to Blame? // A contextual analysis of Sirach 25:24* Ohio Northern University Ada, OH 35810.
19. Harrington D. J. *Translation in The Old Testament Pseudepigrapha*, ed. James H. Charlesworth, New York: Doubleday, 1985, 2:297–377.
20. Standhartinger A. *Manuscript and gender: Eve's testament* in GLAE/Apoc. Mos. 15–30 and LLAE 45–60, 216.
21. Stone M.E. *Adam and Eve in the Armenian Traditions: Fifth through Seventeenth Centuries*, EJL 38 (Atlanta, Ga.: Society of Biblical Literature, 2013) .
22. Murdoch B. *The Apocryphal Adam and Eve in Medieval Europe: Vernacular Translations and Adaptations of the Vita Adae et Evae* (Oxford: Oxford University Press, 2009) .
23. Tikva Frymer-Kensky *In the Wake of the Goddesses // Women, Culture, and the Biblical Transformation of Pagan Myth* THE FREE PRESS A Division of Macmillan, Inc. NEW YORK.
24. Gilbert Maurice *Ben Sira et la femme*. In: *Revue théologique de Louvain*, 7e année, fasc. 4, 1976. pp. 426–442.
25. Davidson, A.B. 'Sirach's Judgment of Women', *ExpTim* 6 (1894–95), pp. 402–404.
26. Roth, Wolfgang 'On the Gnostic–Discursive Wisdom of Jesus Ben Sirach', *Semeia* 17 (1980), pp. 59–79.
27. Jack T. SANDERS 'Ben Sira and Demotic Wisdom', Society of Biblical Literature Monograph Series 28), Scholars Press, Chico, CA 1983, 123 pp.
28. Williams, M.A. *Variety in Gnostic Perspectives on Gender* (in K.L. King (ed.), *Images of the Feminine in Gnosticism* (Philadelphia: Fortress Press, 1988), pp. 2–22).
29. Ж.Круасан *Покликання жінки, або священство серця*. Львів «Свічадо», 2004.
30. І. Тробіш *Бути жінкою – це радість // і яка роль чоловіка у цьому*. Львів «Свічадо», 1995.
31. М. Бердяев *О назначении человека. Опыт парадоксальной этики*. Париж 1931.
32. С. Бовуар *Друга стаття*. Київ «Основи» 1994.
33. С. Аверінцев – М.І. Рупнік *Адам та його ребро*. Львів «Свічадо», 1998.
34. Іван Павло II. *Апостольський лист Mulieris Dignitatem [« Про гідність і покликання жінки»]*, (15 серпня 1988), Львів: Місіонер 1995.

35. Венедикт XVI *Енцикліка DEUS CARITAS EST [«Про християнську любов»]*, (9 лютого 2006), Митрополича комісія соціальної комунікації УГКЦ.
36. Eisenbaum P.M. “*Sirach*”, *Women’s Bible Commentary*, ed. Carol A. Newsom and Sharon H. Ringe, 298–304. Louisville: Westminster John Knox, 1998.
37. Pilch J. *The wisdom of Ben Sira in MENA cultural context: A cultural topical index*, HTS Theologese Studies/Theological Studies ISSN: (Online) 2072-8050, (Print) 0259-9422.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

38. Kruschwitz R.B. *Women in the Bible // Christian Reflection* The Center for Christian Ethics Baylor University One Bear Place #97361 Waco, TX 76798-7361.
39. Camp C.V. *WISDOM AND THE FEMININE IN THE BOOK OF PROVERBS*. University Microfilms International 300 N. Zeeb Road. Ann Arbor. MI 48106.
40. Forti T. *Hunting and Searching: Contrasting Patterns of Female Behavior in Wisdom Literature*, Ben-Gurion University of the Negev.
41. Jenner K. - Wide van Peursen *Unit Delimitation and the Text of Ben Sira* In: *Studies in Scriptural Unit Division*, 144–201.
42. А.П. Лопухин *Толкование на книгу Премудрости Иисуса сына Сирахова // Толковая Библия. Том 5*.
43. К. Леон–Дюфура, Ж.Люпласі, А.Джорж *Словник біблійного богослов'я*. Видання друге, «Місіонер» 2010.
44. Ф.Ринекер, Г.Майер *Библейская Энциклопедия Брокгауза*. «Християтска зоря», г.Кременчуг Україна, 2011.
45. Р.Стренд *Готові на все // Жінки Старого Завіту*. Львів «Свічадо», 2014.
46. NRSV *Catholic Women’s devotional Bible*. Grand Rapids, Michigan 49530, USA, 2000.
47. Richard J. Clifford *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel* Society of Biblical Literature Atlanta.
48. John G.Gammie and Leo G.Perdue *The Sage in Israel and the ancient near East* Eisenbrauns Winona Lake 1990.
49. Eckhard J. Schnabel *Law and Wisdom from Ben Sira to Paul // A Tradition Historical Enquiry into the Relation of Law, Wisdom, and Ethics* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1985.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

50. *Біблія в перекладі Івана Хоменка* // <https://www.truechristianity.info/ua/biblia.php> (30.11.2022).
51. *Bible Hub* // <https://biblehub.com/> (30.11.2022).
52. *Вікіпедія* // <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (30.11.2022).
53. *Менандр цитати. Цитаты известных личностей* // <https://ru.citaty.net/avtory/menandr> (01.07.2022).
54. *Православная библиотека Святых отцов и церковных писателей* // https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Rozhdestvenskij/ (30.11.2022).
55. *Оранта. Роль жінки в суспільстві й Церкві* // https://oranta.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1540:pytannja-pro-rol-zhinky-v-suspilstvi-cerkvi-blyzke-mojemu-sercju-papa-francysk (30.11.2022).